

**COLECȚIA DE CARTE ROMÂNEASCĂ VECHIE
A INSTITUTULUI DE CERCETĂRI ECO-MUZEALE TULCEA.
CATALOG (I)**

Lăcrămioara Manea*

Abstract: *The study of the old Romanian book collections (1508-1830) currently available on Romanian territory through analytical catalogs has raised library science and bibliographic research from description stage to analysis and interpretation stage. In this study we intend to create the catalog of the old Romanian book collection found at Tulcea Eco-Museum Research Institute. The collection contains 61 volumes printed in 1643-1830: 10 books date to the 17th century, 22 were printed in the 18th century and 29 of them were printed in 1801-1830. The oldest book preserved in northern Dobruđa is the **Romanian Educational Book** (Iași, 1643) also known as Varlaam's **Cazania**. Eleven volumes are **Bibles**; three of them are complete editions from 1688, 1795 and 1819, while the others contain only the text of the **New Testament** and of the **Gospels**.*

*The first part of our catalog contains 16 volumes of old Romanian books printed in 1643-1750; the second part, to be published in the next issue of the publication, will contain the printings from 1751-1830. By closely studying these copies and comparing the edition elements from the consecrated catalogs, we have made our own contribution to the **Old Romanian Bibliography (1508-1830)**, for 11 of the titles described herein. It concerns several rectifications regarding incorrect pagination, content and illustrations, and are all mentioned in the catalog's general notes in the table at the end of the study. Some volumes contain ex-libris and handwritten notes that render an image of their intense circulation in all Romanian regions. The notes give political, historical, social, etc. information. The linguistic value of some old Slavonian words and phrases from these notes is also worth mentioning, as they prove viable during the decline of Romanian Slavism – 17th - 18th century.*

Rezumat: *Valorificarea colecțiilor de carte românească veche (1508-1830) existente în prezent pe teritoriul României, prin alcătuirea cataloagelor analitice, a ridicat cercetările bibliologice și bibliografice de la faza descriptivă la cea analitică și interpretativă. Acest lucru ni l-am propus și noi prin studiul de față, care se dorește a fi catalogul colecției de carte românească veche din patrimoniul Institutului de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea. Colecția cuprinde 61 de exemplare imprimate între anii 1643-1830: 10 datează din secolul al XVII-lea, 21 de volume sunt tipărite în secolul al XVIII-lea, iar 30 aparțin perioadei 1801-1830. Cea mai veche care se păstrează în spațiul nord-dobrogean este **Carte românească de învățătură** (Iași, 1643) sau **Cazania** lui Varlaam cum este recunoscută. Unsprezece volume sunt **Biblii**, dintre care trei reprezintă edițiile integrale din 1688, 1795 și 1819, restul cuprinzând doar textul **Noului Testament** sau al **Evangeliei**. Prima parte a catalogului nostru cuprinde 16 exemplare de carte românească veche imprimate în intervalul 1643-1750, iar partea a II-a din numărul următor al revistei va cuprinde tipăriturile dateate 1751-1830. Cercetând minuțios exemplarele în cauză și comparând elementele de ediție cuprinse în cataloagele consacrate, aducem, pentru 11 dintre titlurile descrise aici, unele contribuții la **Bibliografia românească veche (1508-1830)**. Este vorba de o serie de îndreptări legate de paginarea incorectă, de conținut și ilustrații, toate menționate în catalog la note generale și concentrate în tabelul din finalul lucrării. Unele exemplare poartă ex-librisuri și însemnări manuscrise care ne oferă o imagine asupra circulației lor intense în toate provinciile locuite de români. Însemnările au valoare informativă propriu-zisă din punct de vedere politic, istoric, social etc. În același timp, subliniem și valoarea lingvistică a unor cuvinte și expresii vechi de origine slavonă, uzitate în însemnări, care s-au dovedit viabile în perioada de declin a slavonismului românesc – sec. XVII - XVIII.*

* Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Str. 14 Noiembrie, nr. 1 bis, 820009, Tulcea, Romania; lacramanea@yahoo.com

Key words: library science, old Romanian book, notes, Slavonian words and expressions, correction of the Old Romanian Bibliography.

Cuvinte cheie: bibliologie, carte românească veche, însemnări, cuvinte și expresii de origine slavă, îndreptări la Bibliografia românească veche.

Introducere. Prezentarea colecției tulcene

Colecția de carte românească veche aflată în patrimoniul Institutului de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea cuprinde 55 de titluri în 61 de exemplare, șase dintre acestea fiind dublete ale câtorva ediții. Sunt tipărituri românești imprimate între 1643-1830, începând cu cea mai veche care se păstrează în spațiul nord-dobrogean – *Carte românească de învățătură*, Iași, 1643 și încheind cu *Anthropologia* lui Pavel Vasici-Ungurean tipărită la Buda în anul de referință 1830, an considerat de bibliologi la capătul culturii vechi românești și la începutul bibliografiei noastre moderne.

Din punct de vedere cronologic, zece exemplare datează din sec. XVII, 21 de volume sunt tipărite în sec. XVIII, iar 30 de cărți românești vechi aparțin perioadei de imprimare 1801-1830. Douăzeci și una de cărți au văzut lumina tiparului în diverse centre tipografice din Țara Românească, 9 au fost imprimate în Moldova, alte 9 în Transilvania, iar 22 s-au tipărit în tipografii din străinătate: Lipsca Saxoniei [Leipzig] – 1; Uniev [azi Mejgorie-Ucraina] – 1; Paris – 2; Sankt Petersburg – 3; Buda – 7; Viena – 8.

Limbile în care au fost redactate aceste cărți sunt româna, greaca, latina și franceza. Astfel, trei volume sunt bilingve (cu text paralel): *Evanghelie greco-română*, București, 1693 (greacă, română); Dimitrie Caracaș, *Poemata medica*, Viena, 1795 (greacă, latină) și *Grammatica Daco-Romana*, Viena, 1826 (latină, română) întocmită de Ioan Alexie. În ceea ce privește tipăriturile în limba neogreacă din a doua jumătate a sec. XVIII și de la începutul sec. XIX, alăturate cărților vechi românești, acestea sunt semnate, traduse sau tipărite de nume importante ale istoriei și culturii noastre din perioada fanariotă. Domnii fanarioți au avut o contribuție deosebită la răspândirea și dezvoltarea culturii în Țările Române, precum și la înscrierea ei în circuitul european al valorilor culturale. Cele cinci titluri la care facem referire sunt următoarele: Ambrosius Marlianus, *Theatron Politikon*, Ediția a 2-a, Lipsia [Leipzig], 1776, tradus din limba latină de Ioan Avramie; Antonius Manuil din Moldovlahia, *Tropaion tēs orthodoxou Pisteōs*, Viena, 1791; Nicolae Mavrocordat, *Philotheou Parerga*, Viena, 1800; Alexandru Mavrocordat Exaporitul, *Phrontismata*, Viena, 1805 – 2 exemplare în colecție; *Nomothesia tōu Karatza*, Viena, 1818. Alte două volume de carte românească veche sunt redactate în limba franceză: Jean-Louis Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, [Paris], 1777; M. Demian, *Tableau géographique et politique des royaumes de Hongrie, D'Esclavonie, de Croatie et de la grande principauté de Transilvanie*, vol. 1-2, Paris, 1809.

Amintim aici și tipăriturile în limbile slavonă și română din a doua jumătate a sec. XVII, care nu sunt texte bilingve propriu-zise, ci stadii de evoluție a traducerii în limba română pentru o parte a literaturii liturgice, în care indicațiile tipiconale și sinaxarul sunt în limba română, iar partea de imnografie în limba slavonă¹. În biserică, limba română avea să se impună ca limbă liturgică abia în primele decenii ale sec. XVIII prin traducerea integrală a textelor, inclusiv a cântărilor în limba română.

¹ Manea 2007, 224.

Majoritatea cărților colecției au un conținut ecleziastic, aspect firesc în contextul general al culturii medievale în care singura ideologie era cea religioasă. Nu mai puțin de unsprezece exemplare sunt *Biblii*, dintre care trei reprezintă edițiile integrale din 1688, 1795 și 1819², restul cuprinzând doar textul *Noului Testament* sau al *Evangeliei*. De altfel, înmulțirea tipografiilor particulare în prima jumătate a sec. XIX a intensificat procesul de laicizare a culturii. În anul 1817 medicul Constantin Caracaș, stolnicul Răducanu Clinceanu și slugerul Dumitrache Topliceanu au obținut de la Caragea Vodă (1812-1819) învoirea să deschidă o tipografie, care a fost așezată în casele domnești, la *Cișmeaua lui Mavrogheni*³.

Materialul de față își propune să descrie, într-o primă parte, exemplarele din colecție imprimate în intervalul 1643-1750, iar partea a II-a a catalogului nostru va cuprinde tipăriturile date 1751-1830.

Metodologia întocmirii catalogului

Prima parte a catalogului organizat cronologic cuprinde descrierea a 16 exemplare de carte românească veche din care 10 datează din sec. XVII, iar 6 volume sunt din prima jumătate a sec. XVIII. După locul de imprimare, 12 dintre acestea provin din cinci centre tipografice ale Țării Românești (Târgoviște, București, Snagov, Buzău și Râmnic), una a fost tipărită în Moldova (Iași), două în Transilvania (Bălgrad [Alba-Iulia]) și una în Polonia, la Unieŭ [azi Mejgorie-Ucraina].

Ca metodologie de lucru am folosit Standardul Internațional de Descriere Bibliografică a Cărții Vechi (ISBD(A)) începând cu titlul uniform⁴ al unei ediții (numerotat cu cifre romane), urmat de zonele de descriere bibliografică pentru exemplarele în cauză (numerotate cu cifre arabe). În cadrul descrierii bibliografice a exemplarelor am menționat titlul propriu-zis, în forma în care apare pe pagina de titlu, principalul responsabil, datele de apariție și indicarea paginajului cu eventuale lipsuri ale exemplarelor incomplete. Urmează notele generale (de ediție) și notele specifice (de exemplar): descrierea legăturii, starea de conservare, ex-librisuri și însemnări, circulația exemplarului. În cadrul notelor generale s-au făcut, după caz, unele precizări desprinse din cataloagele de bază⁵ ori au fost adăugate noi elemente de descriere constatate în urma cercetărilor noastre, precum numerotări greșite de paginaj, note de conținut, ilustrații etc. În ceea ce privește notele specifice, o atenție deosebită a fost acordată stării de conservare a volumelor, indicându-se concret foile lipsă, unele completări manuscrise, inserarea de foi albe la relegarea cărților etc. La transcrierea însemnărilor literele suprascrise sunt redată în paranteze rotunde, iar unele lămuriri, completări sau cuvinte lipsă în paranteze drepte.

Pentru descrierea cărților s-au folosit o serie de abrevieri, unele dintre acestea fiind în conformitate cu normele internaționale în uz pentru descrieri bibliografice: **CE** – Circulația

² Este vorba de: *Biblia* lui Șerban Cantacuzino, București, 1688; *Biblia* lui Ioan Bobb, Blaj, 1795; *Biblia*, Sankt Petersburg, 1819.

³ În 1830 tipografia a trecut în proprietatea lui I. Heliade-Rădulescu și a rămas singura în București până în 1837, de când a expirat privilegiul cf. Olteanu 1992, 362.

⁴ Titlul uniform sau convențional poate fi considerat titlul cel mai cunoscut al unei ediții, urmat de limba (în paranteze rotunde) și anul ediției. În cea mai mare parte, titlurile uniforme ale cărților românești vechi au fost stabilite de colectivul de specialiști în catalogare și prelucrare informatizată din cadrul secției de bibliologie a Institutului de Memorie Culturală București, la inițiativa doamnei Mariana Iova, coordonator al proiectului.

⁵ BRV I, II, III, IV; BRVIA; Poenaru – CBRV; Râpă – BRVA; Ștefan – CMMB.

exemplarului; *cf.* – conform; col. – coloane; CRV – Carte românească veche; **EXL** – Exlibrisuri; f. – foi; [f] – foaie nenumărată; il. – ilustrații; **Î** – Însemnări; **L** – Legătura; num. – numerotată; p. – pagini; [p] – pagină nenumărată; **P** – Proveniența; pl. – planșe; R – rânduri pe pagină; r – recto; **SC** – Stare de conservare; v – verso; vol. – volume.

CATALOG I (1643-1750)

Catalogue I (1643-1750)

1643

I. CAZANIA LUI VARLAAM (română) Iași. 1643

1. *Carte românească de învățătură*: Dumenecele preste an și la praznice împărătești și la svânți Mari / cu zisa și cu toată cheltuiala lui Vasile Voivodul. – din multe scripturi tălmăcită din limba slovenească pre limba Romeniască / de Varlaam. – (Iași: În Tipariul Domnesc. În Mănăstirea a Trei S[feti]teli, 1643). – [1], 384, 114, [4] f.: 23 il.; In folio (28 × 20 cm); 19, 28 R (25 × 13 cm) (Fig. 1).

Note generale

BRV I-45, p. 137-143; BRV IV-45, p. 190; BRVÎA, 251, p. 172-173; Poenaru-CBRV, p. 169; Râpă-BRVA, p. 153-161.

Cercetătorii au identificat analogii ale textului *Cazaniei* cu textele unei serii de izvoare imprimate și manuscrise din cadrul literaturii omiletice bizantine, grecești, slave și românești din sec. al XVI-lea și prima jumătate a sec. al XVII-lea, utilizate de Varlaam (*cf.* Râpă-BRVA, p. 153).

Titlul este încadrat într-o xilografură semnată Ilia, datată 1642: sus, în centru, Iisus Hristos binecuvântând, în colțuri cei patru evangheliști Matei, Marcu, Luca și Ioan; în dreapta Sfântul apostol Pavel și Sfânta Parascheva; în stânga Sfântul apostol Petru și Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava, iar jos marii dascăli Vasile, Grigore și Ioan Zlatoust.

Conform BRV-ului unele exemplare au o altă dispoziție a rândurilor și altă încadrare. Cercetătorul Dan Râpă-Buicliu menționează existența a trei foi de titlu, databile 1641, 1642, 1643. Textul *Cazaniei* s-a imprimat într-o singură ediție (colofonul unic din 1643), însă imprimarea a cunoscut două tiraje, „A” și „B”, în intervalul 1641-1643. Exemplarele tip „imprimat B” prezintă dispoziția titlului și încadrarea descrise mai sus, iar foaia de titlu care corespunde „imprimatului A” prezintă titlul încadrat de două coloane, în câmpul de sus reprezentați Sfântul Gheorghe și Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava, iar în medalion Sfinții Trei Ierarhi - Vasile, Grigore și Ioan (Râpă-BRVA, p. 154-155).

Lucrarea conține două părți: Partea I a *Cazaniei*, cu 382 f. num. cu greșeli de la 1 la 384, cuprinde 54 de „Învățăături” ale Triodului, ale Penticostarului și ale celor 32 de Duminici după Rusalii; Partea a II-a, cu 116 f., cuprinde 21 de cazanii la „praznicele lunilor preste an, împărătești și a svenți mari”, texte cu conținut hagiografic și panegiric (*cf.* Râpă-BRVA, 153).

În 1699 s-a reeditat textul *Cazaniei* sub titlul *Chiriadodromion*.

Numerotări greșite de paginație: Partea I - f. 22 num. greșit 20; f. 26 num. greșit 29; f. 58 num. greșit 59; f. 172 num. greșit 171; f. 177 num. greșit 176; f. 245 num. greșit 247; f. 247 num. greșit 245; f. 248 num. greșit 249; f. 249 num. greșit 251; f. 250 num. greșit 251; f. 251 num. greșit 252; f. 252 num. greșit 253; f. 253 num. greșit 254; f. 254 num. greșit 255; f. 255 num. greșit 257; f. 256 num. greșit 260; f. 257 num. greșit 259; f. 258 num. greșit 260; f. 259 num. greșit 261; f. 260 num. greșit 262; f. 261 num. greșit 263; f. 262 num. greșit 264; f. 263 num. greșit 267; f. 264 num. greșit 266; f. 265 num. greșit 267; f. 266 num. greșit 268; f. 267 num. greșit 269; [...]; f. 382 num. greșit 384; Partea a II-a - f. 20 num. greșit 21; f. 21 num. greșit 29; f. 92 num. greșit 95; f. 97 num. greșit 93 și f. 110 num. greșit 113.

Note de conținut:

Partea I: *Dumineca vameșului și a fariseului. Învățătură pentru smerenie* (f. 1-8r); *Dumineca a curvariului ... Învățătură pentru mila lui Dumnezeu* (f. 8r-f. 22r); *Dumineca lăsatului cârnii ... Învățătură pentru giudețul ispravnicilor lumei* (f. 22v-f. 29r); *Dumineca lăsatului brânzei ... Învățătură pentru iertăciune* (f. 29r-f. 36r); *Învățătură la Dumineca întâia a Sfântului Post* (f. 36r-f. 47v); *Învățătură la Dumineca a doua a Sfântului Post* (f. 47v-f. 53r); [...]; *Învățătură la Dumineca Tomei* (f. 132r-f. 140r); *La Dumineca a treia după Paști. Învățătură pentru mironosițe* (f. 140r-f. 149v); *Dumineca a patra după Paști. Învățătură pentru vindecarea bolnavului* (f. 149v-f. 156v); [...]; *Dumineca Rusaliilor. Învățătură pentru pogorârea Sfântului Duh* (f. 198v-f. 209r); *Dumineca cea Mare. Învățătură pentru toți svenții* (f. 209v-f. 218r); *Dumineca a 2-a Evanghelii* (f. 219r-f. 223v); *Dumineca a 3-a Evanghelii. Învățătură pentru ochiul sufletului* (f. 224r-f. 229r); [...]; *Dumineca a 7-a Evanghelii. Învățătură pentru credința celor doi orbi* (f. 245r. num. greșit 247-f. 249r); *Dumineca a 8-a Evanghelii. Învățătură că să cade să da hiecinie loc mâniei* (f. 249v num. greșit 251-f. 254r); [...]; *Dumineca a 12-a. Învățătură pentru lăcomia avuției* (f. 273v num. greșit 275-f. 278r); *Dumineca a 13-a Evanghelii. Învățătură pentru lucrătorii viei cei răi* (f. 278v num. greșit 280-f. 283r); [...]; *Dumineca a 32-a. Învățătură pentru întoarcerea lui Zahei* (f. 377v num. greșit 379-f. 382r); Zece versuri (f. 382r num. greșit 384).

Partea a II-a: *Întâia zi a lui sept. Viața lui Simeon Stâlpnicul* (f. 1-f. 4v); *A 8-a zi a lui sept. Învățătură la nașterea Fecioarei Maria* (f. 5r-f. 8r); *A 14-a zi a lui sept. Învățătură la ridicarea Sfintei Cruci* (f. 8v-f. 12r); [...]; *6 Decemvrie. Sfântul Nicolae* (f. 28v-f. 36r); *25 Decemvrie. Nașterea Domnului* (f. 36v-f. 41v); [...]; *23 Aprilie. Sfântul Gheorghe* (f. 71v-f. 78v); *2 Iunie. Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava* (f. 79r-f. 85r); *24 Iunie. Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul* (f. 85v-f. 90r); *29 Iunie. Sf. Apostoli Petru și Pavel* (f. 90v-f. 96v); *6 August. Schimbarea la față* (f. 97r-f. 103r); *15 August. Adormirea Maicii Domnului* (f. 103v-f. 109v); *29 August. Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul* (f. 110r-f. 116r); Se încheie pe f. 116r cu opt versuri scrise de Varlaam.

Colofon 1643, în limba slavonă (f. [1r]); *Capetele ce sunt într-această carte* (f. [1r]-f. [4v]).

Ilustrații: Cartea are 24 de xilografuri, 6 în prima parte și 18 în partea a doua. Șaptesprezece gravuri sunt semnate Ilia sau Ilia A (Râpă-BRVA, p. 156-157).

Partea I: f. titlu-gravură „imprimat B”, 1642, semnată Ilia; f. titlu *v-Stema Moldovei*; f. 86v-*Intrarea în Ierusalim*, 1641, semnată Ilia A.; f. 124r-*Învieirea*, semnată Ilia A.; f. 198v-*Rusaliile*, semnată Ilia; f. 209v-*Toți sfinții*, semnată Ilia.

Partea a II-a: f. 1r-*Simion Stâlpnicul*, semnată Ilia; f. 16r-*Sfântul Dimitrie*, semnată I.A.; f. 21r-*Sfântul Mihail*; f. 28v-*Sfântul Nicolae*; f. 36v-*Nașterea Domnului*, semnată Ilia; f. 42r-

Tăierea împrejur, semnată Ilia; f. 46v-*Botezul Domnului*, semnată Ilia; f. 52r-*Întâmpinarea Domnului*, semnată Ilia; f. 58r-*Sfântul Teodor Tiron*; f. 67v-*Buna Vestire*, semnată Ilia; f. 71v-*Sfântul Gheorghe*, semnată Ilia; f. 79r-*Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava*; f. 85v-*Nașterea Sfântului Ioan Preaditeci*; f. 90v-*Sfinții apostoli Petru și Pavel*, semnată Ilia; f. 97r-*Schimbarea la față*; f. 103v-*Adormirea Maicii Domnului*, semnată Ilia; f. 110r-*Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul*, semnată Ilia; f. 116v-*Cuvioasa Paraschiva*, semnată Ilia.

Titlu din BRV: **Carte de învățătură (Iași). 1643**

Responsabilități:

Vasile Lupu, domn al Moldovei: patronaj, editor comercial, prefațator.

Varlaam, mitropolit al Moldovei: traducător, prefațator.

Ilia Anagnoste: gravor în lemn.

Petru Movilă, mitropolit al Kievului: patronaj (*cf. Cuvânt către cetitoriu*).

Note specifice

L: ulterioară, din piele brună pe lemn, cu ornamente florale presate la rece și două închizători metalice. Pentru cotor s-a folosit o piele mai deschisă la culoare.

SC: bună; exemplar incomplet cu lipsă f. [2-3] de la început și f. 115-116 din Partea a II-a (inclusiv xilogravura de pe f. 116). Primele și ultimele foi cu ușor atac de anobiide (insecte xilofage), depozite de ceară, o închizătoare ruptă; unele restaurări empirice.

EXL: eticheta „Ex libris Brancovan” (pe coperta 1 interior) realizată de Gr. Stern la începutul sec. XX. Ex librisul derivă din stema-călăreț a lui Constantin Brâncoveanu aflată pe diploma de conte al regatului Ungariei, conferită de împăratul Leopold I la 19 mai 1688 și aparține prințului Mihai-Constantin Basarab Brâncoveanu (1875-1967)⁶.

Î: **Această svântă carte / kniga ocitelnu / este a lui popa / Văsâi din Vis[...] / și o au cu(m)părat dereptu 14 / florinți în zia[lele] lui / Apafi Mihail Craiul Ardealului / și cine o va fura să fie treclit și pro/ clit cu toată casa lui. [...] 1688** (însemnare de cumpărare și afurisenie în partea de jos a foilor 167v, 168r, 169r, 170r, 171r, 172r, 173r, 175r, 176r, cu alfabet chirilic).

Anul 1839. Această Cazanie s-au legat cu plata lui Tudora Zogyer schi [...] Mihailă [...] Andras, 28 mai 840 [...] (însemnare ilizibilă cu privire la legarea cărții, pe f. 318v cu alfabet de tranziție).

CE: Conform însemnărilor din sec. XVII și XIX, cartea a circulat din Moldova (locul de tipărire) în Transilvania, iar la începutul sec. XX intră în posesia prințului Mihai-Constantin Brâncoveanu, București.

P: Achiziție Melania Ionescu-Nicoară, București, 1979.

Cota: CRV XVII 3 IV.

1648

II. BIBLIA N.T. (română) Bălgrad. 1648

2. *Noul Testament*: sau împăcarea, au leagea noao a lui Iisus Hristos Domnului nostru / cu îndemnarea și porunca a Măriei Sale Gheorghe Racoti, Craiul Ardealului. – Izvodit den

⁶ Manea 2010, 251-252.

izvod grecescu și slovenescu pre limba Rumânească. – (Bălgrad [Alba-Iulia]: În Tipografia Măriei Sale, 1648). – [6], 320 f.: 2 il.; In folio (28,5 × 19 cm); 34 R (23,5 × 14 cm).

Note generale

BRV I-54, 165-170; BRVÎA, 89, 73-74; Râpă-BRVA, 167-173; Ștefan-CMMB, 1, 1-3.

Traducerea Noului Testament a fost făcută de ieromonahul Silvestru, venit din Țara Românească. Textului tradus de acesta i s-au adus îmbunătățiri substanțiale de către mitropolitul Simion Ștefan, deoarece a găsit „multă lipsă și greșiale în scriptura lui pentru neînțelesul limbii și cărții grecești” (BRV I, 169).

Pentru prima dată s-a practicat glosarea marginală pe fiecare pagină, datorată mitropolitului Simion Ștefan și celorlalți traducători.

Pe lângă cele două predoslovii de pe foile liminare, lucrarea conține alte 23 de predoslovii considerate de traducători drept introduceri pentru fiecare capitol mai important și existente în textul propriu-zis (*cf.* Râpă-BRVA, 168-169).

Specialistul Dragoș Morărescu i-a identificat pe Mihai Zugravu și pe Rusu Sibiel ca tipografi și xilografi ai *Noului Testament*. În cadrul cu fructiera de pe masă (gravura „Sfânta Treime” – f. [4v]) apar inițialele „M.Z.”, monograma în care este identificat xilograful Mihai Zugravu⁷.

Numerotări greșite de pagină: f. 30 num. greșit 25; f. 92 num. greșit 93; f. 93 num. greșit 94; f. 94 num. greșit 95; f. 106 num. greșit 108; f. 163 num. greșit 165.

Ilustrații: f. titlu v-Stema lui Gheorghe Rakoczy I; f. [4v]-*Sfânta Treime*, hramul Mitropoliei Bălgradului (Fig. 2).

Titlu din BRV: **Noul Testament (Bălgrad). 1648**

Responsabilități:

Rakoczy I, Gheorghe, principe al Transilvaniei: patronaj, editor comercial, beneficiarul dedicației.

Simion Ștefan, arhiepiscop și mitropolit al Bălgradului: editor științific, traducător (împreună cu colaboratorii), prefațator, tipograf.

Daniil Andrean: presupus traducător (*cf.* Râpă-BRVA, 168).

Mihai Zugravu: tipograf, gravor în lemn.

Rusu Sibiel: tipograf, gravor în lemn.

Note specifice

Exemplarul nu conține însemnări vechi.

L: ulterioară, din pânză pe lemn; cotor cu patru nervuri profilate.

SC: bună; exemplar restaurat în anul 1991, incomplet cu lipsă f. 7, f. 115-116, f. 133, f. 319 și f. 321-330. După restaurare, primele [6 f.] au fost legate greșit astfel: f. [1], [2], [5], [6], [3], [4]. Foile 108-109 legate greșit între foile 113 și 114. Foile 176-199 legate greșit după f. 219. Urmează foile 142-175 legate greșit între f. 199 și 220.

EXL: Pe foaia de titlu, două ștampile cu tuș negru „Ex libris J. A. Zane”.

P: Achiziție anticariat București, 1977.

Cota: CRV XVII 4 IV.

⁷ Morărescu 1985, 54.

1652

III. ÎNDREPTAREA LEGII (română) Târgoviște. 1652

3. *Îndreptarea legii cu Dumnezeu*: Pravila sfinților apostoli, a ceale 7 Săboare și toate ceale nameastnice / Cu nevoița și userdia și cu toată cheltuiala a preasfințitului de Hristos kir Ștefan. – Iar acum de întâi prepusă toată depre ellineaște pre limba rumânească. – (Târgoviște: În Sfânta Mitropolie, 1652). – 9-794: 13 il.; In folio (28,5 × 18,5 cm); 36 R (24,5 × 15,5 cm).

Note generale

BRV I-61, 190-203; BRV IV-61, 201; Râpă-BRVA, 174-177; Ștefan-CMMB 2, 4-7.

Cercetătorii au identificat între izvoarele utilizate: Sintagma lui Matei Vlastares, Nomocanonul lui Emanuel Malaxos, Nomocanonul lui Alexie Aristin din Rhodos, Pravila de la Iași (1646), Răspunsurile lui Anastasie al Antiohiei.

Lucrarea este tradusă din grecește de Daniil Andrean, care, în prima prefață, îi menționează ca traducători-colaboratori pe Ignatie Petritzis și Pantelimon Ligaridis, profesori la Școala greacă din Târgoviște.

Ediția conține trei părți: prima și a doua parte a Nomocanonului, iar partea a treia cuprinde Teologia Sfinților Părinți. Partea întâi (417 capitole) conține mijloace barbare de penalizare a celor vinovați, mai ales de pedepsire a țăranilor dependenți. Partea a doua (103 capitole) are un conținut de drept canonic: istoria Bisericii Răsăritului, a sinoadelor ecumenice, a soboarelor apostolești.

Numerotări greșite de paginăție: p. 10 num. greșit 9; p. 15 num. greșit 16; p. 20 num. greșit 18; p. 51 num. greșit 54; p. 54 num. greșit 51; p. 99 num. greșit 102; p. 102 num. greșit 99; p. 134 num. greșit 135; p. 142 num. greșit 42; p. 167 num. greșit 164; p. 172 num. greșit 72; p. 173 num. greșit 73; p. 236 num. greșit 240; p. 237 num. greșit 233; p. 242 num. greșit 248; p. 247 num. greșit 241; p. 259 num. greșit 262; p. 267 num. greșit 270; p. 270 num. greșit 267; p. 345 num. greșit 344; [...]; p. 459 num. greșit 462; p. 462 num. greșit 459; p. 516 num. greșit 514; p. 517 num. greșit 515; p. 617 num. greșit 610; p. 619 num. greșit 621; p. 632 num. greșit 633; p. 669 num. greșit 668; p. 741 num. greșit 744; p. 779 num. greșit 769.

Note de conținut:

Prima parte a Nomocanonului (p. 1-424); Partea a doua a Nomocanonului (p. 425-705); *Teologia sfinților și dumnezeieștilor părinți* (p. 706-794).

Ilustrații: Cartea are 15 xilogravuri, care-i aparțin lui Teodor Tisevici, la care se adaugă stema Mitropoliei atribuită ca desen mitropolitului Ștefan. Ciclul de gravuri se constituie în *Îndreptarea legii* din reprezentările celor șapte soboare ecumenice, drept „ansambluri constituite din mai multe figuri, așezate în mai multe planuri, în concordanță cu legile simetriei. Siguranța realizării matriței și îndemânarea cu care se imprimă gravura dezvăluie o mână de maestru”⁸.

Titlu din BRV: **Îndreptarea legii (Târgoviște). 1652**

⁸ Andreescu 1997, 41.

Responsabilități:

Matei Basarab, domn al Țării Românești: patronaj.

Ștefan, mitropolit al Târgoviștei, exarh al Plaiurilor și a toată Ungrovlahia: editor științific și comercial, prefațator, desenator, beneficiarul dedicației.

Daniil Andrean (Panonianul): traducător, prefațator-dedicator.

Ignatie Petritzis: traducător-colaborator.

Pantelimon Ligaridis: traducător-colaborator.

Teodor, Petru (Tisevici): tipograf-gravor.

Note specifice

L: nelegat. Legătura originală din piele pe lemn, deteriorată, a fost înlăturată și se păstrează independentă de volum.

SC: mediocră; exemplar incomplet cu lipsă [25] f., p. 1-8 și p. 795-796; foi cu depozite de ceară, cu urme de fostă umezeală și colțurile îndoite; unele restaurări empirice.

Î: **Scris-am eu Radu log(o)făt din Cârstiian⁹ sin Opri(i) / cându au scris fost-au în sat șăz(ă)tori văleat 7176 [1668]. / Iar scriseiu să-s știe [în]tâmplându-să atuncea. / Scris-am eu Stanci(u) vov Ciorăn[ęști]. / Pisatie pop(a) Radu ot brătuștie? iată / scrășu¹⁰ să să știe cându îmbla semeneci(i) / și satu(l) să răsăpise la văleat 7184 [1676]** (însemnări care surprind evenimente sociale, pe p. 536, cu alfabet chirilic) (Fig. 3).

Să-s știe de la Duca Vodă că iară den ce / știi și iară șădem la Căpenești¹¹ și iar [...]. / grămătic [semnătura indescifrabilă]. / Iar să-s știe văleat 7184 [1676] (însemnare din vremea domniei lui Duca Vodă în Țara Românească, 1674-1678, în josul p. 71, cu alfabet chirilic).

Oricine va citi pă această sfântă carte / și nu o va păstra, acela nu va putea avea ertare / de păcate, măcar de ar face multe bunătăți. / [semnătura indescifrabilă] 1848 (însemnare cu privire la protejarea cărții, p. 159, cu alfabet chirilic).

CE: Încă de la apariție, pravila feudală *Îndreptarea legii* s-a bucurat de o mare circulație printre români. Muntenii au consemnat în paginile exemplarului nostru evenimente care au reținut în mod deosebit atenția în anii 1668 și 1676. Este posibil ca după „risipirea” satului, cartea să fi fost purtată prin Țara Românească, judecând după consemnarea grămăticului Ducăi-Vodă.

P: Achiziție anticariat București, 1978.

Cota: CRV XVII 5 IV.

⁹ Probabil este vorba de satul Cârstienesti, jud. Argeș, sat amintit în sec. XVI și dispărut în sec. XVII (Stoicescu 1970, I, 178).

¹⁰ Atestă forma de perfect simplu în sec. XVII, în Muntenia.

¹¹ Probabil este vorba de satul Cănepești, jud. Gorj (Stoicescu 1970, I, 169).

1673

IV. ACATIST (slavonă, română) Uniev. 1673

4. *Prečestnyi Akathjstŭ i Molebenŭ Prestěi Bci*: Kanonŭ Voskr[e]senŭ i proče sp[o]stelnyę mol[e]by, kŭ G[o]s[po]du n[a]š[e]mu I[isu]s Chr[i]stu / tălmăcită de pre limba slovenească pe limba rumâniască cu osteneala preasfințitului Dosoftei. – (Uniev [azi Mejgorie-Ucraina]: În Mănăstirea Unievlui, 1673). – 47 f.: 1 il.; In - 8 mare (19 × 16 cm); 19 R (16 × 12 cm) (Fig. 4).

Note generale

BRV I-66, 215; BRV IV-65-66, 202; BRVÎA, 2, 9-10.

Conform BRV, majoritatea au circulat legate cu *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei. Exemplarul nostru nu face parte dintr-un colligat.

Numerotări greșite de paginăție: f. 32 num. greșit 30.

Titlu din BRV: **Dosoftei, Acatistul Născătoarei de Dumnezeu (Uniev). 1673**

Responsabilități:

Dosoftei, mitropolit al Moldovei: editor științific, traducător.

Note specifice

Exemplarul nu conține însemnări vechi.

L: originală, din pergament.

SC: bună; exemplarul are lipsă f. 48. În anul 2000 s-a intervenit asupra blocului de carte (desprăfuire, îndepărtare depozite de ceară), fără ca legătura să fie îndepărtată.

P: Achiziție anticariat București, 1977.

Cota: CRV XVII 6 II.

1688

V. BIBLIA V.T. N.T. (română) București. 1688

5. *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură*: care s-au tălmăcit duple limba elinească spre înțelegerea limbii rumânești / cu porunca [...] luminatului domn Ioan Șerban Cantacuzino; și cu îndemnarea dumnealui Costandin Brâncoveanu Marele Logofăt. – (București: [Tip.Domnească] În Scaunul Mitropoliei Bucureștilor, 1688). – 2 col.; [4] f., p. 1-918, 929-932: 1 il.; In folio mare (41,5 × 27 cm); 59 R (30 × 18 cm) (Fig. 5).

Note generale

BRV I-86, p. 281-291; BRV IV-86, p. 206-207; BRVÎA, 172, 123-125; Râpă-BRVA, 194-201; Ștefan-CMMB, 6, 17-22.

Bibliologul Doru Bădără presupune că pentru foaia de titlu și ultimul caiet s-au tras tiraje diferite pentru o parte din exemplare, după decesul lui Șerban Cantacuzino. Imprimarea

ediției oficiale a *Bibliei* scoasă sub patronajul lui Șerban Cantacuzino se încheiase la sfârșitul lunii septembrie 1688. Difuzarea întregului tiraj nu s-a efectuat imediat, fapt care a permis noului domn înscăunat, Constantin Brâncoveanu, să-și asocieze numele la acest mare act editorial. Astfel, versiunea brâncovenească apare cu datarea noiembrie 1688 și diferă de versiunea cantacuzină printr-o altă redactare a titlului și a epilogului¹². Reluând ideea, Dan Râpă-Buicliu vorbește de exemplare de „tip A” (versiunea cantacuzină) și de „tip B” (versiunea brâncovenească). În fapt, a fost vorba numai de schimbarea foii de titlu și a epilogului, pe exemplarele nedistribuite până la înscăunarea lui Brâncoveanu, iar nu de două tiraje propriu-zise ale *Bibliei*.

Conform BRV IV și opiniei altor cercetători există exemplare asociate versiunii brâncovenești, care au pe ultima foaie nepaginată 16 rânduri suplimentare, în care se precizează că traducerea s-a realizat după ediția *Septuagintei* de la Frankfurt din 1597 și nu după ediția greacă de la Veneția din 1687.

Cf. Râpă-BRVA, mitropolitul Teodosie Veștemeanul este autorul celor două Predoslovii, atribuite fals lui Șerban Cantacuzino și lui Dositheii, patriarhul Ierusalimului.

Numerotări greșite de paginatie: p. 101 num. greșit 99; p. 102 num. greșit 100; p. 103 num. greșit 101; p. 104 num. greșit 102; p. 231 num. greșit 219; p. 232 num. greșit 220; p. 233 num. greșit 229; p. 234 num. greșit 230; p. 331 num. greșit 325; p. 481 num. greșit 486; p. 482 num. greșit 487; p. 487 num. greșit 482; p. 488 num. greșit 483; p. 490 num. greșit 496; p. 491 num. greșit 497 ș.a.m.d.

Titlu din BRV: **Biblia (București). 1688**

Responsabilități:

Cantacuzino, Șerban, domn al Țării Românești: patronaj, editor comercial, prefațator, beneficiarul dedicației.

Teodosie, mitropolit al Țării Românești (1668-1672 și 1679-1708): patronaj [autorul ambelor Predoslovii după Râpă-BRVA, 198].

Brâncoveanu, Constantin, domn al Țării Românești: editor comercial și științific.

Dosithei, patriarh al Ierusalimului: editor științific, prefațator-dedicator.

Milescu Nicolae, spătarul: traducător.

Mitrofan, episcop al Hușilor: tipograf, diortositor.

Dosoftei, mitropolit al Moldovei: traducător, diortositor.

Cantacuzino Constantin, stolnicul: editor științific.

Ghermanos din Nissa, director al Academiei grecești din Constantinopol: editor științific [menționat în prima Predoslovie, BRV I, 286].

Sevastos Kymenites, profesor din Trapezunt: editor științific.

Greceanu Radu, logofăt: editor științific.

Greceanu Șerban, logofăt: editor științific.

Antim Ivireanul, ieromonah: gravor în lemn.

Damaschin Gherbest: gravor în lemn.

Bacov Ioanichie: gravor în lemn.

¹² Bădără 1998, 65.

Note specifice

Exemplarul nu conține însemnări vechi.

Face parte din versiunea brâncovenească, *cf.* foi de titlu. Nu știm dacă are cele 16 rânduri suplimentare în epilog, deoarece ultima foaie nenumărată lipsește.

L: originală din piele pe lemn, tipică sec. XVII; chenare bogat ornamentate, motive florale în colțuri și medalion central; cotor cu cinci nervuri profilate; două închizători turnate în alamă.

SC: relativ bună; exemplar incomplet cu lipsă f. [5] de la început, p. 919-928 și ultima foaie nenumărată. Pagini cu depozite de ceară și forțături ulterioare dintr-o altă tipăritură, lipite peste cele originale. Au fost legate invers: p. 157-158 după p. 159-160 și p. 161-162 după p. 163-164.

P: Achiziție Melania Ionescu-Nicoară, București, 1980.

Cota: CRV XVII 7 V.

1693**VI. BIBLIA N.T. EVANGHELIE (greacă, română) București. 1693**

6. *Thei'on kai hieron E'yagghelion, Hellēnoblakhikon*, [...] = Sfântă și dumnezeiască Evanghelie, elinească și rumânească / cu a blagocestivului prealuminatului domn Ioan Constantin Basarab. – (București: [Tipografia Domnească] Întru Sfânta Mitropolie a Ungrovlahiei: [Antim Ivireanul], 1693). – 2 col.; [5] f., 372 p.: il.; In folio (30 × 22 cm); 48 R (26 × 17 cm) (Fig. 6).

Note generale

BRV I-95, 328-335; BRVÎA, 91, 75-76; Râpă-BRVA, 207-208; Ștefan-CMMB 7, 26-27.

Reeditează textul *Evangheliei*, București, 1682. Ediție oferită în dar de Constantin Brâncoveanu (*cf.* Prefața, BRV I, p. 333).

Titlu din BRV: **Evanghelie greco-română (București). 1693**

Responsabilități:

Brâncoveanu, Constantin, domn al Țării Românești: patronaj, editor comercial.

Teodosie Veștemeanul, mitropolit al Țării Românești: patronaj.

Atanasie Moldoveanul, ieromonah: traducător (*cf.* Epilog 1, BRV I, 334).

Greceanu Șerban, logofăt: prefațator.

Antim Ivireanul, ieromonah: tipograf-gravor (*cf.* Epilog 2, BRV I, 335).

Note specifice

Exemplarul nu conține însemnări vechi.

L: originală, din piele pe lemn, cu urme două închizători metalice.

SC: mediocră; exemplar complet, cu foi inegale și cu depozite de ceară; colțurile filelor îndoite.

EXL: eticheta „Ex libris Brancovan” (pe coperta 1 interior) a prințului Mihai-Constantin Basarab Brâncoveanu (1875-1967)¹³.

P: Achiziție Melania Ionescu-Nicoară, București, 1979.

Cota: CRV XVII 8 IV.

1696

VII. SLUJBA SFINȚILOR CONSTANTIN ȘI ELENA (slavonă, română) Snagov. 1696

7. *Orânduiala slujbei [...] la ziua Sfinților slăviți, și [...] mari împărați Constantin și Elena / cu voia prealuminatului domn a toată Țara Românească Ioan Constantin Basarab Voievod. – (În Snagov: [Tipografia Domnească din M-rea Snagov]: [Mihai Iștvanovici], 1696). – [4] f., 42 p.: il.; In - 4° (19 × 14 cm); 24 R (15,5 × 10 cm) (Fig. 7).*

Note generale

BRV I-102, p. 341-343; BRV IV-102, p. 208; Râpă-BRVA, p. 208.

Este prima tipăritură realizată de Mihai Iștvanovici, format la școala lui Antim Ivireanul (cf. Prefața, BRV I, 342).

Partea de inmografie este în limba slavonă, „[...] Paraclisul acesta ne aflându-se [sic!] la zioa sfinților în izvoadele grecești” (cf. BRV I, 343). Foaia de titlu, prefața, epilogul și indicațiile tipiconale sunt în limba română.

Titlu din BRV: **Orânduiala slujbei S-lor Constantin și Elena (Snagov). 1696**

Responsabilități:

Brâncoveanu, Constantin, domn al Țării Românești: patronaj, beneficiarul dedicației.

Teodosie Veștemeanul, mitropolit al Țării Românești: patronaj.

Mihai Iștvanovici: editor, prefăcător-dedicator, tipograf.

Note specifice

Exemplarul nu conține însemnări vechi.

L: ulterioară, din carton presat și cotor piele cu trei nervuri profilate; ștanțe negre florale, central și la colțuri (legătura restaurată).

SC: bună; exemplar complet, restaurat în anul 2000.

P: Achiziție anticariat București, 1978.

Cota: CRV XVII 9 II.

1697

VIII. BIBLIA N.T. EVANGHELIE (română) Snagov. 1697

8. *Sfântă și dumnezeiască Evanghelie / cu voia prealuminatului Domn Ioan Constantin Voievod; și cu porunca purtătorului Pravoslaviei preasfințitul Kyr Theodosie Mitropolitul. – Acum a doua oară tipărită și diortosită mai cu multă nevoință / de smeritul întru ermonahi*

¹³ Manea 2010, 252.

Antim Ivireanul. – (Snagov: În Sfânta Mănăstire [Tipografia Domnească], 1697). – 2 col.; [3], 180 f.: 4 il.; In folio (29,5 × 20,5 cm); 35 R (23,5 × 15 cm) (Fig. 8).

Note generale

BRV I-103, 343-344; BRVÎA 92, 77; Ștefan-CMMB 8, 28.

Text cu tipar negru și roșu. Titlul încadrat în chenar floral, iar paginile în chenar simplu.

Note de conținut:

Viața Sf. evanghelist Ioan de Sofronie (f. [2r-v]); Viața Sf. evanghelist Ioan de Dorothei, episcopul Tyrionului (f. [2v]); Evanghelia după Ioan (f. 1-20); Viața Sf. evanghelist Matei de Sofronie (f. 21r); Evanghelia după Matei (f. 22-55r); Viața Sf. evanghelist Luca de Sofronie (f. 55v); Evanghelia după Luca (f. 57-98); Viața Sf. evanghelist Marcu de Sofronie și alta de Dorothei, episcopul Tyrionului (f. 99r); Evanghelia după Marcu (f. 100-133); *Minologhion întru carele să cuprinde orânduiala evangheliilor pre lună* (f. 134-172r); *Evangheliile de obște la zilele sfinților care n-au evanghelii de rând la Minologhion, adică la orânduiala lunilor* (f. 172v-177); *Evangheliile Sfântului Maslu* (f. 178-180r); Cuvânt de mulțumire, semnat de tipograful Antim Ivireanul (f. 180v).

Ilustrații: f. [3v]-*Evanghelistul Ioan*; f. 21v-*Evanghelistul Matei*; f. 56v-*Evanghelistul Luca*; f. 99v-*Evanghelistul Marcu*. Aceleași gravuri cu cele din *Evanghelia greco-română*, București, 1693.

Ornamente: frontispicii: f. [1], 100-Iisus Hristos, Maica Domnului și Sf. Ioan; f. [2], 134, 172v-compoziție fitomorfă; f. 21, 57-Iisus copil.

Titlu din BRV: **Evanghelie (Snagov). 1697**

Responsabilități:

Brâncoveanu, Constantin, domn al Țării Românești: patronaj.

Teodosie Veștemeanul, mitropolit al Țării Românești: patronaj.

Antim Ivireanul, ieromonah: tipograf-gravor, corector.

Sofronie, patriarh al Ierusalimului: hagiograf.

Dorothei, episcop al Tyrionului: hagiograf.

Note specifice

L: originală, din piele pe lemn, tipică sec. XVII, cu ornamente și urme două închizători.

SC: relativ bună; exemplar complet, foi cu depozite de ceară și unele deteriorări mecanice.

EXL: eticheta „Ex libris Brancovan” (pe coperta 1 interior) a prințului Mihai-Constantin Basarab Brâncoveanu (1875-1967)¹⁴.

Î: Pe coperta 2 interior, cu cerneală violet, trei strofe cu titlul *Invocațiune* sunt semnate de preotul N. Dărvănescu în anul 1939, fără a fi precizat și locul însemnării.

P: Achiziție Melania Ionescu-Nicoară, București, 1979.

Cota: CRV XVII 10 IV.

¹⁴ Manea 2010, 253.

1699

IX. BIBLIA N.T. EVANGHELIE (română) Bălgrad. 1699

9. *Chiriacodromion sau Evanghelie învățătoare*: care are întru ea cazanii la toate duminecile preste an, și la praznicele domnesci, și la sfinții cei numiți / cu blagoslovenia preasfințitului kir Athanasie Mitropolitul. – acum întâi întru acesta chip așezată și tipărită / de Mihai Iștvanovici tipograful. – (Bălgrad [Alba-Iulia]: În Sfânta Mitropolie, 1699). – [3], 415 f.; In folio (29,5 × 19,5 cm); 31 R (21 × 14 cm) (Fig. 9).

Note generale

BRV I-115, 372-377, 538; BRVÎA 93, 77-78; Râpă-BRVA, 213; Ștefan-CMMB 9, 32-34.

Lucrarea s-a bucurat de susținerea și sprijinul financiar al lui Constantin Brâncoveanu (cf. Prefața, BRV I, 375).

Hârtia utilizată la tipărirea ediției, după filigranul „cal și călăreț” (5 × 6 cm), este de proveniență franceză, din sec. XVI¹⁵.

Titlu din BRV: **Chiriacodromion (Bălgrad). 1699**

Responsabilități:

Iosif Leopold, craiul Budei și al Țării Ungurești și al Ardealului: patronaj.

Banffi Gheorghe, guvernator al Transilvaniei: patronaj.

Atanasie Anghel, primul episcop unit al Ardealului (1698-1713): patronaj, editor comercial, beneficiarul dedicației.

Gheorghe din Daia, protopop: editor comercial (cf. Prefața, BRV I, 375).

Mihai Iștvanovici (din Țara Românească): prefațator-dedicator, tipograf.

Note specifice

L: ulterioară, din pânză de in pe carton.

SC: bună; exemplar complet, restaurat în anul 1994.

Î: **Să știe de această sfântă carte / pre cu(m) o a(u) cu(m)păra(t) satul în 20 de florinți, / iar eu Dumbravă a(m) da(t) singu(r) pre această sfântă carte / 5 florinți și 25 de bani¹⁶, ca să aibu pom[ea]/ nă până unde va trăi acea(s)tă sfântă ca(r)te / pe Dumbravă și pe femeia lui, Salomie?** (însemnare de cumpărare pe f. [1-2] și f. 1-4, cu alfabet chirilic).

Eu, Gligorie di(n) uliță a(m) da(t) / singur 4 florinți de am / agiutori(t). Că am luat-o / acea(s)tă sfâ(n)tă ca(r)te ca să-(mi) fie po/ mană, mie și soți[ei] mi[ele], / Ioana, și bă[i]lețilo(r) mei, / vlea(t) 1705. / (S)cris-a(m) eu, pătru pop [= protopop] To(a)der di(n) Urșua (însemnare de cumpărare pe f. 6-10r, f. 11r-v, f. 12r, cu alfabet chirilic).

¹⁵ Sofia Știrban ajunge la concluzia că tipografia de la Alba-Iulia folosea în sec. XVII hârtie de import din Țara Românească, aceasta provenind de la mori franțuzești, hârtie stocată probabil în cancelaria domnească sau în scriptoriile mănăstirești (Știrban 1993, 249).

¹⁶ Florinul – moneda de argint folosită în Transilvania și echivalentă, în Țara Românească și Moldova, cu 213-222 de parale. Paraua turcească reprezenta a 40-a parte dintr-un leu (40 de parale = 1 leu) sau 3 bani cf. Dudaș 1992, 139, 142.

CE: Doi români, Dumbravă și Gligorie, din satul transilvănean Urșua dau fiecare câte 5, respectiv 4 florini pentru cumpărarea de către întreg satul a acestui *Chiriadromion*, cu o sumă deloc de neglijat la șase ani de la tipărirea lui, care explică efortul financiar colectiv și dovedește prețuirea acordată unor astfel de bunuri¹⁷. Din Transilvania exemplarul a ajuns la București, de unde a fost achiziționat de ICEM Tulcea.

P: Achiziție anticariat București, 1977.

Cota: CRV XVII 11 IV.

1700

X. TRIOD (slavonă, română) Buzău. 1700

10. *Triodion*: ce să zice Tripeasneță / den porunca și toată cheltuiala prealuminatului domn Constantin Basarab Voievod. – care acum întâiu s-au tipărit. – (Buzău: În Sfânta Episcopie [Tipografia Domnească], 1700). – 2 col.; [3] f., p. 1-474, 656-709: il.; In folio mare (33 × 22 cm); 43 R (27,5 × 16,5 cm) (Fig. 10).

Note generale

BRV I-121, 402-409; Râpă-BRVA, 214-215.

Triodul face parte din cele zece cărți de strană, care au apărut în noua tipografie domnească înființată în sediul Episcopiei buzoiene de Mitrofan, episcopul Buzăului (1691-1702).

Indicațiile Tipicului, Paremiile, Sinaxarele, Apostolul, Rugăciunea pentru binecuvântarea salciei la Florii și alte rugăciuni sunt în românește, iar cântările și restul rugăciunilor în slavonește (cf. Râpă-BRVA, 214).

Titlu din BRV: **Triod (Buzău). 1700**

Responsabilități:

Brâncoveanu, Constantin, domn al Țării Românești: patronaj, editor comercial, beneficiarul dedicației.

Teodosie Veștemeanul, mitropolit al Țării Românești: patronaj, prefațator-dedicator.

Mitrofan, episcop al Buzăului: diortositor, tipograf.

Bacov Ioanichie: gravor în lemn.

Note specifice

L: originală, din piele pe lemn, cu ornamente și urme închizători.

SC: mediocră; exemplar incomplet cu lipsă p. 475-655, 710-712. Foi desprinse, cu atac de anobiide și margini zdrențuite. Forțașurile aplicate din alte tipărituri.

Î: Acest Triod cumpăratu-l-am eu Drăgușin și l-am dat sfintei besearici den mahalaua / Radului vel hram pr(ea)p(o)d(oa)na Paraschiva, care iaste făcută de preotu [...], cu / fâmeaia lui, Ioana preoteasa, pentru pomeana părinților noștri / și a noastră. Ca să fie de slujba sfintei besearici în veci. Iar cine o va înstrăina / den aceea sfântă besearică,

¹⁷ Manea 2004, 18.

să fie supt blestemul lui D(u)mnezeu. mart[ie], 7 dni, v[ă]l[eat] 7209 [1701] (însemnare de cumpărare, donație și afurisenie în partea inferioară a paginilor 1, 3, 5, 7 și 9, cu alfabet chirilic).

Și am scris această iscălire? pentru ca să știe că la / anul 1838, luna ian(ua)rie 11, zioa marți, seara pe la / 4 ceasuri din noapte s-au cutremurat pământul / foarte tare, în care s-au dărâmat multe bise/ rici și s-au făcut [...] eu scris-am [...] (însemnare despre marele cutremur vrâncean, pe p. 295, cu alfabet chirilic)¹⁸.

P: Achiziție Melania Ionescu-Nicoară, București, 1980.

Cota: CRV XVII 12 V.

1732

XI. BIBLIA N.T. EVANGHELIE (română) București. 1732

11. *Chiriadromion sau Evanghelie învățătoare*: care are întru ea cazanii la toate duminicile preste an, și la praznicele domnesci, și la sfinții cei numiți / cu blagoslovenia și cu toată cheltuiala a preasfințitului mitropolit al Ungrovlahiei kir Ștefan. – acum tipărită și diortosită mai luminat în limba rumânească / de Stoica Iacovici Tipograful. – (București: În Sfânta Mitropolie, 1732). – [4], 414 f.: il.; In folio (28 × 20 cm); 32 R (21 × 14 cm).

Note generale

BRV II-205, p. 45-47; BRVÎA, 307, p. 210-211.

Foile 110 și 154 au rămas nenumotate.

Ilustrații: f. 280r-*Iisus Hristos* (5 × 4,5 cm); f. 298v-*Sfântul Nicolae* (8 × 6,5 cm).

Ornamente: sunt după modelul Antim Ivireanul, reluate din tipărituri anterioare.

Titlu din BRV: **Chiriadromion (București). 1732**

Responsabilități:

Mavrocordat, Constantin Nicolae, domn al Țării Românești: patronaj, beneficiar al dedicației.

Ștefan, mitropolit al Țării Românești: patronaj, editor comercial, prefațator-dedicator.

Stoica Iacovici, preot: tipograf, diortositor.

Note specifice

L: nelegat. Legătura originală, din piele pe lemn, complet deteriorată, a fost înlăturată înainte de restaurarea volumului.

SC: bună; exemplar complet, restaurat în intervalul 11.03.1997/08.07.1999. Volumul a fost cusut după restaurare, cu patru nervuri profilate pe cotor.

¹⁸ Seismul din 11 ianuarie 1838 s-a resimțit în toată țara, unde a provocat mari daune, precum și în țările vecine. Deoarece finalul însemnării este indescifrabil, evenimentul ar putea fi localizat în Banat ori în sudul Transilvaniei după ora menționată, 4 dimineața, cf. cercetătorului Fl. Dudaș. Acesta susține că unda de la orele 20:45, care s-a repetat, a făcut ca acest cutremur să fie semnalat, în însemnări pe cărți vechi românești, la ore diferite, în zone diferite (Dudaș 1992, 120).

Î: Sa(u) [sic!] lega(t) această [carte] sfâ(n)tă și mă(n)găitoare / de su(f)letele celor ce sãn(t) iubitori de / mu(l)te desfătări și ia(u) în mână vi(e)țile / aceștii lumi. [Această] ca(r)te adi(că) [Chiriaco]dromio(n) / sa(u) [sic!] lega(t) a treia oa(ră) de ce(l) ma(i) pros(tu) și / neînvăța(t) între meșter(i), Ștefan dascăl. / Sa(u) [sic!] lega(t) această sfântă [carte] în 1792, mar(tie), 10 dni (însemnare cu privire la legarea cărții, pe coperta 2 interior înainte de restaurare, cu alfabet chirilic)¹⁹ (Fig. 11).

P: Achiziție anticariat București, 1977.

Cota: CRV XVIII 13 IV.

1742

XII. BIBLIA N.T. EVANGHELIE (română) București. 1742

12. *Sfânta și dumnezeiasca Evanghelie* / cu blagoslovenia și cu toată cheltuiala preasfințitului kir Neofit de la Crit, mitropolitul a toată Țara Rumânească. – acum tipărită și diortosită / de Popa Stoica Iacovici. – (București: În Tipografia Mitropoliei, 1742). – 2 col.; [4], 180 f.: il.; In folio (28 × 20 cm); 31 R (23 × 16 cm) (Fig. 12).

Note generale

BRV II-224, 60-61; BRVÎA 96, 79-80.

Numerotări greșite de paginație: f. 147 num. greșit 145.

Ilustrații: f. [4v]-*Sfântul evanghelist Ioan*; f. 21r-*Sfântul evanghelist Matei*; f. 56r-*Sfântul evanghelist Luca*; f. 99r-*Sfântul evanghelist Marcu*.

Titlu din BRV: **Evanghelie (București). 1742**

Responsabilități:

Racoviță, Mihai, domn al Țării Românești: patronaj.

Neofit Criteanul, mitropolit al Țării Românești: patronaj, editor comercial.

Stoica Iacovici, preot: tipograf, diortositor.

Radu Iacovici, logofăt: tipograf (cf. BRV II, 60).

Note specifice

L: nelegat. Legătura originală, din piele pe lemn, deteriorată, a fost înlăturată înainte de restaurarea volumului.

SC: bună; exemplar complet, restaurat în intervalul 12.09.1995/07.05.1997. Volumul a fost cusut după restaurare, cu patru nervuri profilate pe cotor. Foaia 5 inserată greșit după f. 7.

Î: **Acea(s)tă sfâ(n)tă Eva(n)ghelie / ia(ste) a dumnealu(i) jupa(n) / [foaia ruptă și restaurată în partea inferioară] / ve(l) cap[itan] za lefegii / care a dato [sic!] la besearca dumnealu(i) / de la satu(l) Zbrăgleaze[le] / un(de) să prăznuiască hramu(l) / Sfâ(n)tulu(i) mucenic Gheo(r)ghie / fev[ruarie] 8 dni, l[ea]t 7251 [1743]** (însemnare de donație și circulație, în partea inferioară a f. 1-9, cu alfabet chirilic)²⁰.

¹⁹ Manea 2004, 19.

²⁰ Manea 2004, 18.

CE: Exemplarul, cumpărat imediat după tipărire, a fost donat Bisericii „Sfântul Gheorghe” din satul Mavrodinu (Zbrăglezile), jud. Teleorman. Biserica a fost ridicată înainte de 1743 și renovată în anul 1934, când au fost găsite o serie de cărți vechi, printre care și această *Evangelhie* ajunsă în colecțiile noastre. Însemnarea de mai sus o demonstrează, ea fiind publicată de A. Sacerdoțeanu în 1935²¹.

P: Achiziție anticariat București, 1977.

Cota: CRV XVIII 15 IV.

XIII. MINIAT ILIE, scriitor din Cefalonia

13. *Cazanii de prăznuire* / ale lui Ilie Miniăt. – care acum de iznoavă s-au tălmăcit duple limba grecească pre limba românească / cu blagoslovenia și cu toată cheltuiala preasfințitului mitropolit kir Neofit de la Crit. – (București: În Tipografia Sfintei Mitropolii, 1742). - [4], f. 1-264, 266-267: il.; In folio (29 × 20 cm); 35 R (23,5 × 15 cm).

Note generale

BRV II-223, 57-60.

Descriptori: Ilie Miniăt (1669-1714) – cel mai mare predicator ortodox grec din timpul său.

Prefața arată că Ilie Miniăt este autorul. Didahiile sale „împodobite de cuvinte dumnezești, și cu meșteșug ritoricesc, și cu pilde filosofice, și cu blagoslovie adăpate” au fost traduse din grecește la cererea mitropolitului Neofit (cf. BRV II, 59).

Din colofon reiese că aceasta este prima ediție în limba română a *Cazaniilor* scrise de Ilie Miniăt (cf. BRV II, 60).

Numerotări greșite de paginație: f. 169 num. greșit 172; f. 193 num. greșit 195; f. 231 num. greșit 228.

Titlu din BRV: **Cazaniile lui Ilie Miniăt (București). 1742**

Responsabilități:

Racoviță, Mihai, domn al Țării Românești: patronaj.

Neofit Criteanul, mitropolit al Țării Românești: patronaj, editor științific și comercial, prefațator.

Note specifice

Foile 206-207 și 250-251 sunt invers legate.

L: din piele pe lemn, cu urme două închizători și cotorul cu șase nervuri profilate. Pe cotor: „Cazanii / de / Prăznuire”.

SC: relativ bună; exemplar incomplet cu lipsă f. 265; foi cu urme de fostă umezeală, deteriorări mecanice și unele restaurări empirice.

²¹ Sacerdoțeanu 1935, 118; Stoicescu 1970, II, 423.

EXL: ștampila «Sigiliul Bisericei Parohiale „Nașterea Maicei Domnului”. Jvancouty» și semnătura „Emanuil Nikitovici, paroch” (apar pe forțaț 1, pe foaia de titlu împreună cu număr de înregistrare, pe f. 37v și 146r)²².

I: Această sfâ(n)tă ca(rte) ce că numeaște / Miniia(t) o a(m) cu(m)păra(t) pe dre(pt) cu banii miei, prețul 400 para[le] / de la Calistrat preotu(l) din Putna. Și nimene să nu / îndră(z)nească a o lua cu ei. Pentru credință ma(m) [sic!] și / iscălit [semnătura indescifrabilă] leat 1766 (însemnare de cumpărare și circulație în partea inferioară a f. 1-5r, cu alfabet chirilic).

Și muri(nd) ace(st) numi(t) pări(n)te / s-a(u) da(t) ace(st) Minia(t) mănă(s)tirei / Pu(t)nei u(n)de a fost și metania sa, / pentru pomenire[a] / su(f)letului său / care s-a(u) pre(s)tăvi(t) la oști, / în po(s)lușania²³ mănă(s)tirei. / În anii 7281 [1772], sept[embrie] 22, în zi [de] sâmbătă / în mănăstirea sfântului Spiridon²⁴ i-a(u) fost / săvâ(r)șire acestei vieți trecătoare. / Atanasie schimonah a(m) scris (însemnare de circulație în partea inferioară a f. 6-16r, cu alfabet chirilic).

Acest sfânt Miniat, eu mai jos iscălitu, / l-a(m) cu(m)părat de la preutul Sămion din / Evan(c)ău(ți) drept patrusprezeci lei, dec[embrie] 8, / 790 [1790] [semnătura indescifrabilă]. Și acum la ianuar[ie] 8, / 791 [1791], am mai dat doi lei de l-a(u) legat fiindcă / era stricat, care s-a(u) făcut / peste tot 16 lei. Și cine s-a(r) întâ(m)/ pla să citească pre dânsu dând / de iscălitura mea, să-[l] țină Du(m)ne-/ ză(u), să mă ierte ca să fie și acela / ierta(t) cine a pomeni, de așa și am iscălit [semnătura indescifrabilă] (însemnare pe f. 37v, cu alfabet chirilic).

Această / sfântă cazanie e(s)te mie / dăruită de la preutul Simio(n) / di(n) Ivancău(ți). / Ivancău(ți), la șasă iunie 819 [1819], [semnătura indescifrabilă] (însemnare pe f. 146r, cu alfabet chirilic).

S-au botizat pru(n)ca Iliana la beseareca satu/ lui, 829 [1829] iunie 4, ca și Măriuca [...]. / Co(ns)tantin Bejan (însemnare de familie, pe foaia de gardă r, cu alfabet chirilic).

La u(ns)prezece enuarie la anu / 838 [1838] pămâ(n)tu sa(u) [sic!] cutremurat / la vreme din no(a)pte / la 9 ceasuri. / Co(ns)tantin Bejan (însemnare despre marele cutremur vrâncean, pe foaia de gardă v, cu alfabet chirilic)²⁵ (Fig. 13).

CE: Conform însemnărilor și ex-librisului, cartea a circulat din Țara Românească în Moldova în sec. XVIII-XIX, în cele din urmă ajungând în Dobrogea printr-o achiziție din București. Primele două însemnări, datate 1766 și 1772, sunt legate probabil de schitul de la

²² Este vorba de localitatea Ivancăuți din regiunea Cernăuți (azi în Ucraina). Atestat încă din a doua jumătate a sec. XV, satul românesc Ivancăuți a făcut parte din Bucovina istorică a Principatului Moldovei. După anexarea Ducatului Bucovinei de către Imperiul Habsburgic, din anul 1775 localitatea va fi guvernată de austrieci până la 27 noiembrie 1918, momentul unirii Bucovinei cu România. În 1794, românii au ridicat aici biserica de lemn cu hramul „Nașterea Maicii Domnului”, devenită biserică parohială și având drept sigiliu ex-librisul identificat cf. Stoicescu 1974, 495.

²³ Poslușania – derivat al cuvântului *poslušnic*, cu sensul de slujitor al mănăstirii, scutit de dări, termen folosit în Moldova și Țara Românească în perioada medievală.

²⁴ Mănăstirea Sfântul Spiridon din Iași a fost construită de Constantin Cehan Racoviță la 1756-1758 (Stoicescu 1974, 473).

²⁵ Spre deosebire de consemnarea de pe *Triodul* de la 1700 cu privire la cutremurul din 11 ianuarie 1838, ora menționată este 9 seara, când seismul a fost simțit puternic în Moldova și în Bucovina, unde presupunem că s-a făcut însemnarea (Manea 2004, 19).

Mănăstirea Putna, care a depins de aceasta până în anul 1785, când a fost desființat²⁶. În zona Bucovinei exemplarul s-a aflat chiar în posesia unui poslușnic al Mănăstirii Putna, despre moartea căruia a consemnat schimonahul Atanasie. Din ultimul deceniu al sec. XVIII, cartea a circulat printre românii din localitatea Ivancăuți (regiunea Cernăuți) a ducatului autonom al Bucovinei. Dacă avem în vedere numărul de înregistrare (*Nr. 1 / 886*) și ștampila de pe foaia de titlu, precum și însemnările, putem conchide că acest exemplar a rămas multă vreme în această localitate și a avut mai mulți proprietari, fiind cumpărată sau dăruită. Probabil volumul a ajuns la București o dată cu plecarea vreunui român din Bucovina, în sec. XX.

P: Achiziție anticariat București, 1977.

Cota: CRV XVIII 14 IV.

1747

XIV. LITURGHIER (română) Râmnic. 1747

14. *Sfintele și dumnezeieștile Liturghii*: a celor dintru sfinți Părinților noștri a lui Ioan Zlatoust, a lui Vasilie cel Mare și a Prejdesșteniei. – acum într-acesta chip a doua oară tipărite / cu blagoslovenia preasfințitului mitropolit kir Neofit; și cu toată osârdia și cheltuiala Sfinției Sale kir Climent. – (Râmnic: În Sfânta Episcopie, [1747]). – [2] f., 277 p.; In 8° mare (20 × 16 cm); 24 R (16 × 11,5 cm) (Fig. 14).

Note generale

BRV II-256, 99; Râpă-BRVA, 254.

Ediția I a fost tipărită la Râmnic, în anul 1733, cu cheltuiala lui Inochentie, episcopul Râmnicului cf. BRV II-208, 48.

În urma cercetării acestui exemplar, considerăm că „foaia în plus, nenumerotată, așezată între p. 70 și 71”, cf. Râpă-BRVA, p. 254, nu este o particularitate de exemplar, ci de ediție. În fapt, s-a omis la tipărire numerotarea paginilor foi, deoarece textului de pe recto, *Pentru proscomidirea diaconilor de ce iaste oprită*, i se face legătura de pe p. 70. Pe verso se află gravura *Sf. Ioan Zlatoust*.

Numerotări greșite de paginație: p. 102 num. greșit 100; p. 152 num. greșit 150; p. 180 num. greșit 181; p. 181 num. greșit 182; p. 271 num. greșit 270; p. 272 num. greșit 271; p. 273 num. greșit 272; p. 274 num. greșit 273; p. 275 num. greșit 274; p. 276 num. greșit 275; p. 277 num. greșit 276 și p. 278 num. greșit 277.

Unele pagini au rămas nenumerate: p. 72, 143 și 270. Datorită ultimei, s-a continuat numerotarea greșită a paginilor cu 270-277, în loc de 271-278.

Prin urmare, față de paginația menționată în BRV de [2] f. și 277 p., ediția are de fapt [2] f. și 280 p. numerotate cu unele greșeli sau fără număr imprimat pe pagină.

Titlu din BRV: **Liturghie (Râmnic). 1747**

Responsabilități:

Mavrocordat, Constantin Nicolae, domn al Țării Românești: patronaj.

Neofit Criteanul, mitropolit al Țării Românești: patronaj.

²⁶ Stoicescu 1974, 683.

Climent, episcop al Râmnicului: editor științific și comercial.

Mihail Atanasie Râmniceanu, preot: tipograf.

Lavrentie, ieromonah de la M-rea Hurezi: diortositor (cf. BRV II, 99).

Note specifice

L: originală, din piele pe lemn, cu urme două închizători.

SC: mediocră; exemplar complet, foi cu pete ruginii, unele deteriorări mecanice și restaurări empirice.

Î: ilizibile, pe foaia de titlu, datorită stării precare de conservare a volumului.

P: Preluat de la preotul Sulschi Gheorghe, Parohia Izvoarele-Tulcea, cf. Proces-verbal din 28.04.1987.

Cota: CRV XVIII 16 II.

XV. MOLITVENIC (română) Buzău. 1747

15. *Eukhologion*: adică M[o]l[i]tv[e]nic. – acum într-acestaș chip tipărit, după orânduiala celui grecesc / cu toată cheltuiala iubitorului de Dumnezeu Episcopul Buzăului, kir Metodie. – (Buzău: În Sfânta Episcopie, [1747]). – p. 17-222, 227-434, 437-492; În 8° mare (19,5 × 15 cm); 26 R (16,5 × 11 cm) (Fig. 15).

Note generale

BRV II-258, 100-101.

Numerotări greșite de paginație: p. 122 num. greșit 121; p. 254 num. greșit 256; p. 255 num. greșit 257.

Note de conținut:

Pinax (f. [2v-4]); Sinaxar (p. 538 și urm.).

Ornamente: viniere de frontispiciu (p. 138, 32, 192, 233), viniere finale și inițiale ornate cu roșu.

Titlu din BRV: **Molitvenic (Buzău). 1747**

Responsabilități:

Mavrocordat, Constantin Nicolae, domn al Țării Românești: patronaj.

Neofit Criteanul, mitropolit al Țării Românești: patronaj.

Metodie, episcop al Buzăului: editor științific și comercial.

Sandu Irimia: tipograf (cf. BRV II, 101).

Note specifice

Exemplarul nu conține însemnări vechi.

La p. 210 și 219 s-a făcut completarea textului cu cerneală neagră. Marginile foilor au fost tăiate, pentru ca volumul să încapă în coperta gata făcută, textul având de suferit pe alocuri.

L: nelegat. Legătura din piele neagră pe lemn, deteriorată, a fost îndepărtată înainte de restaurarea volumului.

SC: relativ bună; exemplar incomplet cu lipsă foile liminare, p. 1-16, 223-226, 435-436 și 493-562; restaurat în intervalul 1998-2000. Volumul a fost cusut după restaurare, cu patru nervuri profilate pe cotor.

P: Confiscat de la Ignat Simion, Tulcea, cf. Proces-verbal din 7.05.1987.

Cota: CRV XVIII 17 II.

1750

XVI. BIBLIA N.T. EVANGHELIE (română) București. 1750

16. *Sfânta și dumnezeiasca Evanghelie*. – acum întâi tipărită / iară cu blagoslovenia și toată cheltuiala a preasfințitului kir Neofit Criteanul, mitropolitul a toatei Țări Rumânești. – și s-au tipărit după orânduiala cei grecești / de Barbul Buc[ureșteanul] i Grigorie Tipografi. – (București: În Sfânta Mitropolie, [1750]). – 2 col.; [3], 182, [19] f.: il.; În folio (30,5 × 21,5 cm); 35 R (23 × 15 cm) (Fig. 16).

Note generale

BRV II-275, p. 113; BRVÎA, 99, p. 81-82; Poenaru-CBRV, 193; Râpă-BRVA, 257; Ștefan-CMMB 19, 60-61.

Unele exemplare au menționat pe foaia de titlu doar numele tipografului Barbu Bucureșteanul cf. Poenaru-CBRV, 193.

La sfârșitul volumului nostru, pe f. [19], există următorul epilog, care în alte exemplare nu este redat cf. Râpă-BRVA, 257: „Precum cei streini doresc moșia să-și vază, când sânt într-altă țară / nu pot să șază. Și ca cei ce sânt pre mare bătuți de furtună, și / roagă pre Dumnezeu de liniște bună. Așa și tipograful de-a / cărții sfârșire, laudă neîncetat, dă și mulțămire”.

Poate fi vorba cel mult de două tiraje ale acestei ediții, prin schimbarea foi de titlu și a ultimei foi nenumotate.

Numerotări greșite de paginație: f. 147 num. greșit 145.

Titlu din BRV: **Evanghelie (București). 1750**

Responsabilități:

Ghica, Grigore, domn al Țării Românești: patronaj.

Neofit Criteanul, mitropolit al Țării Românești: patronaj, editor comercial.

Barbu Bucureșteanul: tipograf.

Grigorie: tipograf.

Note specifice

Exemplarul nostru are menționat pe foaia de titlu numele ambilor tipografi.

L: originală, din piele pe lemn, cu urme două închizători; cotor cu patru nervuri profilate.

SC: mediocră; exemplar complet ca paginație, dar cu atac de anobiide, pete ruginii, urme de fostă umezeală și cu depozite de ceară; foi cu unele deteriorări mecanice și restaurări empirice.

Î: Această / sf(â)ntă / și du(m)nezeiască / Eva(n)ghelie / iaste a du(m)nealui / Co(s)ta(n)din Dudescu(l) / ve(l) spă(tar) / și sa(u) [sic!] da(t) / la biseareca / de la

Frunzănești / la să(pt)[embrie], 25 dni, 7259 [1751] (însemnare de proprietate și circulație, în partea inferioară a f. 1-11, cu alfabet chirilic)²⁷.

CE: Conform prețioasei însemnări, exemplarul, la numai un an de la imprimare, îl avea ca proprietar pe marele spătar Constantin Dudescu – diplomat din sec. XVIII, fiul marelui logofăt Radu Dudescu. Cartea a fost dăruită Bisericii „Sfântul Andrei” din satul Frunzănești (comuna Fundeni, jud. Ilfov), construită de cei doi între anii 1732-1733. De altfel, la Frunzănești se găsesc și ruinele caselor Dudescu²⁸.

P: Achiziție anticariat București, 1977.

Cota: CRV XVIII 18 IV.

Discuții

Cercetând minuțios exemplarele colecției Institutului de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea și comparând elementele de ediție cuprinse în cataloagele menționate, putem aduce, pentru 11 dintre titlurile descrise în această primă parte, câteva îndreptări la *Bibliografia românească veche (1508-1830)*. Astfel, seria contribuțiilor sub acest aspect se lărgeste. Majoritatea îndreptărilor noastre sunt legate de paginatie, fie că au fost constatate numerotări greșite, fie foi sau pagini au rămas nenumotate, aspecte ale tipăriturilor românești datorită cărora *Bibliografia românească veche* menționează uneori paginația incorectă. De exemplu, *Liturghierul* de la Râmnic, 1747 are paginile 72, 143 și 270 nenumotate. Datorită ultimei, s-a continuat numerotarea greșită a paginilor cu 270-277, în loc de 271-278. Prin urmare, față de paginația menționată în BRV de [2] f. și 277 p., ediția are de fapt [2] f. și 280 p. numerotate cu unele greșeli sau fără număr imprimat pe pagină. Alte îndreptări aduc noi elemente de conținut și ilustrații, toate menționate în catalog la note generale și sintetizate în tabelul din finalul lucrării.

Dacă ne referim la proveniența cărților, unele au intrat în patrimoniul muzeului prin achiziții de la persoane particulare și din anticariatele bucureștene, altele au fost confiscate sau preluate din parohii tulcene în timpul regimului comunist. Putem spune că a existat o circulație a acestor bunuri culturale începând de la mijlocul sec. XX, influențată de înființarea de biblioteci și muzee în goana creării de colecții, de concentrări și transferări de carte, fenomene care au sporit considerabil tezaurul nord-dobrogean. Puținele cărți de sec. XVII care se află azi în colecțiile din municipiu, precum și o bună parte a cărților tipărite în sec. XVIII, provin din achiziții sau donații de după anul 1960.

Unele exemplare poartă ex-librisuri și însemnări manuscrise pe spațiile albe ale foilor, marginal sau în interiorul scoarțelor, care ne oferă o imagine clară asupra circulației lor intense în toate provinciile românești, destinul făcând ca ele să aparțină în final patrimoniului nord-dobrogean. În categoria exemplarelor marcate prin ex-libris se înscriu *Carte românească de învățătură* (Iași, 1643), *Evanghelie greco-română* (București, 1693) și *Evanghelie* (Snagov, 1697), care au pe coperta interioară eticheta „Ex libris Brancovan” ca semn de proprietate a prințului Mihai-Constantin Basarab Brâncoveanu (1875-1967), fiul lui Grigore Basarab Brâncoveanu (1827-1886) și al Ralucăi Musuruș. Probabil pe la începutul sec. XX aceste cărți au intrat în posesia prințului, însă, datorită persecuțiilor regimului comunist, vasta sa bibliotecă a avut o soartă tristă, cărțile risipindu-se pe la diverse persoane particulare și biblioteci din

²⁷ Manea 2004, 18.

²⁸ Cf. Stoicescu 1970, I, 317.

București²⁹. Cu numeroase însemnări de cumpărare și circulație a cărții prin Țara Românească, Moldova, Cernăuți, precum și cu sigiliul Bisericii Parohiale din localitatea Ivancăuți (în Cernăuți-Ucraina) se remarcă *Cazaniile* lui Ilie Miniati, București, 1742. Conform însemnărilor, din ultimul deceniu al sec. XVIII cartea a circulat printre românii din Ivancăuți, fiind cumpărată sau dăruită de mai multe ori. Aducem în atenție și însemnarea românului Constantin Bejan, de pe foaia de gardă a volumului, cu privire la marele cutremur din 11 ianuarie 1838 când „[...] pământu s-au cutremurat la vreme din noapte, la 9 ceasuri”. Consemnarea s-a făcut în Moldova sau în Bucovina, unde seismul s-a simțit foarte puternic. În cele din urmă exemplarul ajunge într-un anticariat din București, de unde este achiziționat de muzeul tulcean în 1977.

Același cutremur este menționat și pe pagina 295 a *Triodului* de la Buzău, 1700 „[...] pentru ca să știe că la anul 1838, luna ianuarie 11, zioa marți, seara pe la 4 ceasuri din noapte s-au cutremurat pământul foarte tare, în care s-au dărâmat multe biserici [...]”. De data aceasta evenimentul ar putea fi localizat în Banat ori în sudul Transilvaniei, unde seismică repetându-se și făcând ca acest cutremur să fie semnalat pe cărți vechi românești la ore diferite, în zone diferite³⁰.

Dintre exemplarele care au circulat din Moldova (locul de tipărire) în Transilvania menționăm *Carte românească de învățătură* sau *Cazania* lui Varlaam cum mai este cunoscută, iar din Transilvania în Țara Românească amintim *Chiriadodromionul* de la Bălgrad, 1699. Un loc aparte în șirul însemnărilor îl au cele cu privire la proveniența cărților, la preocuparea de către diverse categorii de oameni de a cumpăra cărți în limba română în semn de prețuire acordată acestora. Doi români, Dumbravă și Gligorie din satul Urșua, dau fiecare câte 5, respectiv 4 florini pentru cumpărarea de către întreg satul, la 1705, a *Chiriadodromionului* amintit.

Evangelhia tipărită la București, în anul 1750, l-a avut ca proprietar pe marele spătar Constantin Dudescu, fiul marelui logofăt Radu Dudescu, și a fost dăruită Bisericii „Sfântul Andrei” din satul Frunzânești (jud. Ilfov), care fusese construită de cei doi între 1732-1733. Această prețioasă informație se găsește pe filele exemplarului: „Această sfântă și dumnezeiască Evanghelie iaste a dumealui Constantin Dudescu *vel* spătar și s-au dat la biserică de la Frunzânești la săptembrie, 25 dni, 7259 [1750]”. Și această carte ajunge în colecțiile noastre ca urmare a unei achiziții dintr-un anticariat bucureștean.

Cele mai vechi însemnări cu valoare istorică și documentară, cuprinse în catalogul nostru, datează din sec. XVII. Însemnările fac referire la anumite evenimente sociale și se găsesc în paginile pravilei *Îndreptarea legii*, Târgoviște, 1652. Muntenii au consemnat aspecte care le-au reținut în mod deosebit atenția în anii 1668 și 1676, precum șezători, umblarea „semenicilor”, risipirea satului: „Scri-am eu Radu logofăt din Cârștiian *sin* Oprii, cându au scris fost-au în sat șazători *văleat* 7176 [1668]. Iar scriseiu să-s știe întâmplându-să atunce. [...] *Pisatie* popa Radu *ot* brătuștie? iată scrășu să să știe cându îmbla semenecii și satul să răsăpise la *văleat* 7184 [1676]”.

Pe lângă valoarea informativă a conținutului însemnărilor constatăm prezența unor cuvinte și expresii vechi de origine slavă, în însemnări din a doua jumătate a sec. XVII și din sec. XVIII. Pondere tipăriturilor românești dovedește că limba națională intră în drepturile ei în prima

²⁹ Exemplarele amintite au fost achiziționate în anul 1979 de la doamna Melania Ionescu-Nicoară din București (Manea 2010, 251-258).

³⁰ Cf. Dudaș 1992, 120.

jumătate a sec. XVII³¹, în ciuda prezenței cărților slavonești până la începutul sec. XIX. Și după biruința limbii române în biserică, fenomen ce are loc la începutul sec. XVIII³², românii fac uz de slavonisme în limbaj și acestea merită semnalate ca atare pentru valoarea lor lingvistică și literară.

Unele expresii rare și cuvinte din însemnări se dovedesc foarte importante pentru etimologi și istorici ai culturii române, putând să reprezinte, în urma cercetării etimologice, atestări anterioare, variante fonetice noi, cuvinte și derivate necunoscute sau cu sensuri neînregistrate de dicționarele limbii române vechi³³. Expresiile și cuvintele asupra cărora ne vom opri sunt din diverse domenii: al cărții și tiparului, etnografic, religios, cronologic etc. Astfel, *Cazania* lui Varlaam are următoarea însemnare de cumpărare și afurisenie, datată 1688: „Această svântă carte, *kniga ocitelnu*, este a lui popa Văsai din Vis[...] și o au cumpărat dreptu 14 florinți în zia[lele] lui Apafi Mihail Craiul Ardealului și cine o va fura să fie *treclit și proclit* cu toată casa lui [...]”. Expresia folosită aici *kniga ocitelnu* „carte de învățătură, cazanie” și mai ales forma *ocitelnu* (cu *o* inițial) este mai rar întâlnită în însemnări. De cele mai multe ori în cataloage, pe exemplare din *Evangelhie cu învățătură* (Alba-Iulia, 1641), *Evangelhia învățătoare* (Govora, 1642), *Chiriadromion* (Bălgrad, 1699) sau pe renumita *Cazanie* a lui Varlaam, cărți foarte răspândite de altfel, se folosește numai adjectivul de origine slavonă *ucitelnă* (< slavon. **оучительно, -а** „învățătoare” cf. Mitu 2001, 128), care se alătură mental la termenii *evangelhie* sau *carte* (< slavon. **книга** „scriere, carte” cf. SVSR, 422), substantivele cedând locul adjectivului, simțit ca substantiv³⁴. În cazul nostru, am putea traduce expresia *kniga ocitelnu* prin cuvântul „cazanie” pentru a evita repetiția voită sau nu a autorului însemnării, „această sfântă carte, carte de învățătură”. De la *ucitelnă* la *ocitelnă* s-a putut ajunge probabil și sub influența articolului proclitic feminin *o* din formula *o ucitelnă*, cele două vocale contopindu-se în una singură³⁵.

În legătură cu trăinicia acestui slavonism, prof. Mihai Mitu ne dă și o explicație. Preoții români, care mai știau slavona în sec. declinului slavonismului XVII-XVIII, aflați în fața unui exemplar în românește al „cazaniei” sau „evangeliei învățătoare”, se străduiau să-i găsească echivalentul slavon și așa s-a ajuns la slavonismul *ucitelnă*³⁶.

O altă expresie prezentă în aceeași însemnare de la 1688 este *treclit și proclit* „de trei ori afurisit și blestemat” (< slavon. **проклатъ, -о, -а** „blestemat” cf. SVSR, 441) uzitată în așa-zisele însemnări de afurisenie, care își propuneau să apere cartea. Blestemele îi aveau în vedere pe toți cei care ar fi putut schimba, într-un fel sau altul, destinul cărții. Aici s-ar putea aduce în discuție mentalitatea românească medievală, precum și dreptul proprietarilor de cărți, laici ori clerici, de a blestema, fiind cunoscute prescripțiile canoanelor. Cele două culegeri de legi apărute la jumătatea sec. XVII – *Pravila* lui Vasile Lupu, 1646 și *Îndreptarea legii*, 1652 –

³¹ Un calcul aproximativ al cărților tipărite în Țările Române în prima jumătate a sec. XVII ne sugerează că, din 43 de cărți, 23 s-au tipărit în limba română, 13 în slavonă, 5 în limbile slavonă și română, iar 2 în limba greacă cf. Schiau 1978, 49.

³² Procesul a culminat cu tipărirea la Târgoviște a *Octoihului* (1712), apoi a *Catavasierului* (1714), iar în anul 1715, a *Ceaslovului* și a celei de a doua ediții a *Catavasierului*, cărți de strană având și textul cântărilor în limba română (Bădără 1998, 28).

³³ Mitu 2001, 117-118.

³⁴ Mitu 2001, 128.

³⁵ Mitu 2001, 129.

³⁶ Mitu 2001, 127-128.

conțineau reglementări limpezi cu privire la blestemul religios, văzut ca o anatemă³⁷, dar considerăm că subiectul este de prisos. Cert este că expresia de origine slavă apare tot mai rar în însemnările românești începând cu a doua jumătate a sec. XVIII.

Pe pagina 536 din *Îndreptarea legii*, în însemnările datate 1668 și 1676 transcrise mai sus, aflăm și alte cuvinte de origine slavă, precum substantivul *sin* (< slavn. **сынъ** „fiu” cf. SVSR, 450) și verbul *pisatie* (< slavn. **писати** „a scrie” cf. SVSR, 443). Popa Radu a folosit în același text verbul „a scrie” în slavonește și în românește, drept dovadă că, din obișnuință, preoții români mai foloseau termeni slavoni în viața de toate zilele, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Un alt cuvânt vechi apare în expresia „s-au *prestăvit* la oști” (< slavn. **прѣставити** „a deceda” cf. SVSR, 443), folosită în sec. XVIII într-una din însemnările de pe foile *Cazaniilor* lui Ilie Miniati, 1742. Adjectivul *vel* (< slavn. **велии, -ію, -иѧ** „mare” cf. SVSR, 408) s-a folosit în construcții precum: „*vel* hram *preapodoabna* (< slavn. „cuvioasă”) Paraschiva” (*Triod*, Buzău, 1700), „*vel* capitan *za* lefegii” (*Evanghelie*, București, 1742) ori „*vel* spătar” (*Evanghelie*, București, 1750). De asemenea, constatăm și o serie de prepoziții slave care calchiază construcții românești: *ot* (de, din, de la), *za* (de), *vov* (din). Și bine cunoscutele elemente de datare folosite pentru această perioadă, în tipărituri și însemnări manuscrise, sunt tot de origine slavă: *leat* sau *văleat* (*vleat*) și *dni* (< slavn. **днь** „zi” cf. SVSR, 415).

Considerăm că toate aceste slavonisme lexicale din limba română, care s-au dovedit viabile prin variantele lor fonetice, sensuri și forme gramaticale mai rare, pot să ofere un material interesant pentru studiul „interferențelor lingvistice româno-slave”³⁸.

Concluzii

Rezultatele cercetării în domeniul cărții vechi ne-au furnizat, așadar, informații de certă valoare istorică, documentară, socială, culturală, oferindu-ne și un important material în ceea ce privește istoria limbii și a mentalităților.

Însemnările constituie o adevărată istorie a schimbului de valori culturale efectuat de către românii de pretutindeni de-a lungul veacurilor. Deși, în cazul acestui fond, însemnările nu reflectă neapărat evenimente sau aspecte culturale locale, importanța de izvor istoric pentru alte zone ale țării nu poate fi stirbită.

Alte contribuții la Bibliografia românească veche, noi aspecte legate de circulația cărții în spațiul nord-dobrogean, date istorice și culturale inedite vor intra în circuitul informațional prin publicarea întregului fond de carte românească veche (1751-1830) al Institutului de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea.

³⁷ Mazilu 2001, 277, nota 287 (313).

³⁸ Mitu 2002, 66.

Tabelul cărților cu îndreptări la Bibliografia românească veche (I)*Table of books with correction to Old Romanian Bibliography (I)*

Anul de imprimare	Autorul și titlul tipăriturii	Locul tipăriturii	Îndreptări	Poziția de identificare în catalog
1643	Carte românească de învățătură	Iași	Numerotări greșite de paginație; Note de conținut	I. 1.
1648	Biblia. Noul Testament	Bălgrad	Numerotări greșite de paginație	II. 2.
1652	Îndreptarea legii	Târgoviște	Numerotări greșite de paginație	III. 3.
1673	Acatist	Uniev	Numerotări greșite de paginație	IV. 4.
1688	Biblia	București	Numerotări greșite de paginație	V. 5.
1732	Biblia N.T. Evanghelie	București	Foile 110 și 154 nenumerate; Ilustrații	XI. 11.
1742	Biblia N.T. Evanghelie	București	Numerotări greșite de paginație; Ilustrații	XII. 12.
1742	Miniat, Ilie, Cazanii de prăznuire	București	Numerotări greșite de paginație	XIII. 13.
1747	Liturghier	Râmnic	Față de paginația menționată în BRV de [2] f. și 277 p., ediția are [2] f. și 280 p. numerotate cu unele greșeli	XIV. 14.
1747	Molitvenic	Buzău	Numerotări greșite de paginație; Note de conținut	XV. 15.
1750	Biblia N.T. Evanghelie	București	Numerotări greșite de paginație	XVI. 16.

Indexul titlurilor de carte românească veche (1643-1750):*Title index of old Romanian book (1643-1750):*

Acatist (slavonă, română) Uniev. 1673	[IV]
Biblia N.T. (română) Bălgrad. 1648	[II]
Biblia N.T. Evanghelie (greacă, română) București. 1693	[VI]
Biblia N.T. Evanghelie (română) Snagov. 1697	[VIII]
Biblia N.T. Evanghelie (română) Bălgrad. 1699	[IX]
Biblia N.T. Evanghelie (română) București. 1732	[XI]
Biblia N.T. Evanghelie (română) București. 1742	[XII]
Biblia N.T. Evanghelie (română) București. 1750	[XVI]
Biblia V.T. N.T. (română) București. 1688	[V]
Carte românească de învățătură (română) Iași. 1643	[I]
Cazanii de prăznuire (română) București. 1742	[XIII]
Îndreptarea legii (română) Târgoviște. 1652	[III]
Liturghier (română) Râmnic. 1747	[XIV]
Molitvenic (română) Buzău. 1747	[XV]
Slujba Sfinților Constantin și Elena (slavonă, română) Snagov. 1696	[VII]
Triod (slavonă, română) Buzău. 1700	[X]

Bibliografie

- Andreescu, A. 1997, *Arta cărții (cartea românească în secolele XVI-XVII)*, București.
- Bădără, D. 1998, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, Brăila.
- Dudaș, F. 1992, *Însemnări pe bătrâne cărți de cult*, București.
- Manea, L. 2004, *Însemnări consemnate pe cărți vechi românești*, Biblioteca Bucureștilor 7, 11, București, 17-20.
- Manea, L. 2007, *Carte românească veche (secolul al XVII-lea) în colecțiile Institutului de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea. Considerații*, Romanoslavica 42, București, 221-246.
- Manea, L. 2010, *Ex-librisul Familiei Brâncoveanu în colecții tulcene*, Peuce, S.N. 8, 251-258.
- Mazilu, D. H. 2001, *O istorie a blestemului*, Iași.
- Mitu, M. 2001, *Studii de etimologie româno-slavă*, București.
- Mitu, M. 2002, *Slavona românească – studii și texte*, București.
- Morărescu, D. 1985, *Xilografi necunoscuți: Mihai Zugravu*, Biblioteca 1-2, București, 54.
- Olteanu, V. 1992, *Din istoria și arta cărții. Lexicon*, București.
- Sacerdoțeanu, A. 1935, *Însemnări de la Mavrodin-Teleorman*, RevIst 21, 4-6, 117-119.
- Stoicescu, N. 1970, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I. Țara Românească (Muntenia, Oltenia și Dobrogea)*, I-II, Editată de Mitropolia Olteniei, București.
- Stoicescu, N. 1974, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București.
- Șchiau, O. 1978, *Cărturari și cărți în spațiul românesc medieval*, Cluj-Napoca.
- Știrban, S. 1993, *Un aspect al relațiilor culturale dintre Țara Românească și Transilvania: exportul de hârtie*, Apulum 27-30, 246-258.

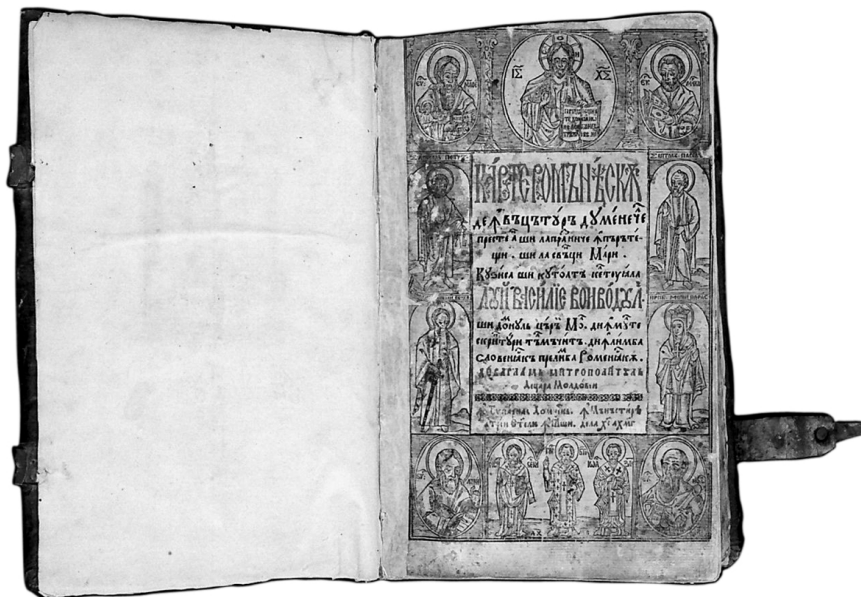

Fig. 1. Carte românească de învățătură, Iași, 1643 – Foaia de titlu / Title page.

Fig. 2. Biblia. Noul Testament, Bălgrad, 1648 – Xilografura „Sfânta Treime” / “Holy Trinity” xylographs.

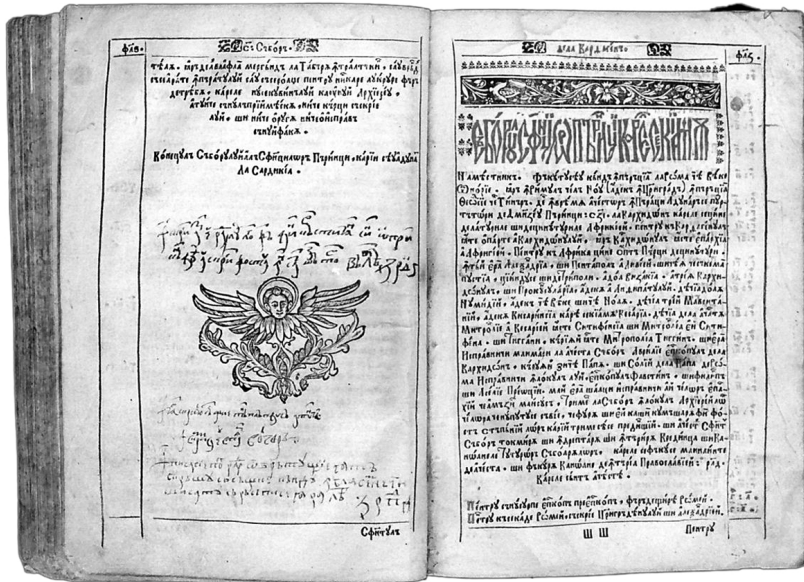

Fig. 3. Îndreptarea legii, Târgoviște, 1652 – Pagina 536 cu însemnări / Page 536 with notes.

Fig. 4. Acatist, Unie, 1673 – Foaia de titlu / Title page.

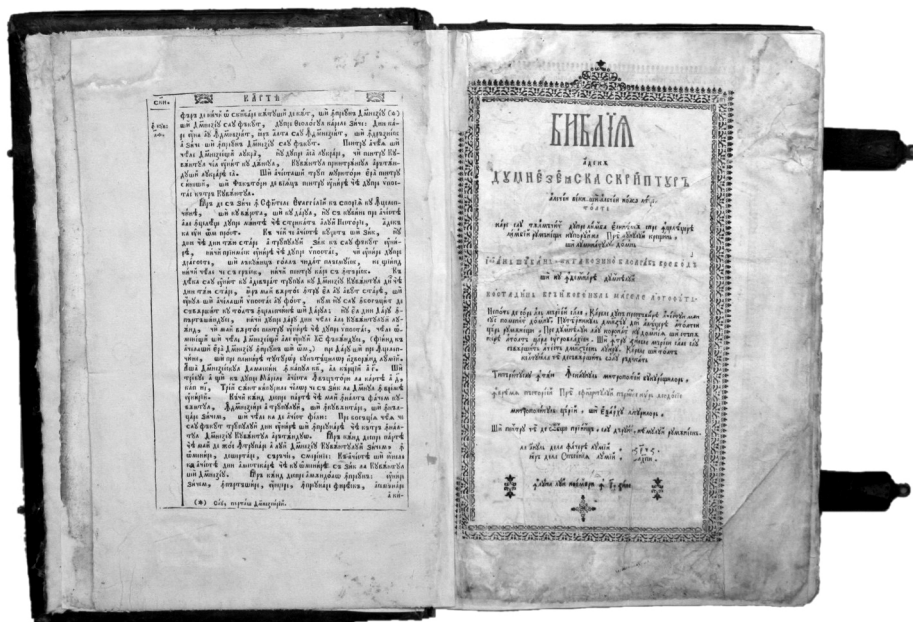

Fig. 5. Biblia, București, 1688 – Foaia de titlu / Title page.

Fig. 6. Biblia N.T. Evanghelie, București, 1693 – Foaia de titlu / Title page.

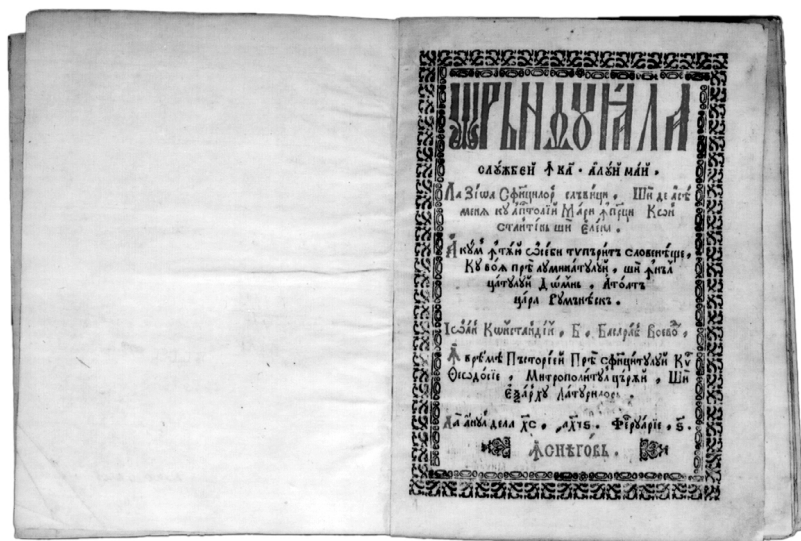

Fig. 7. *Slujba Sfinților Constantin și Elena*, Snagov, 1696 – Foaia de titlu / Title page.

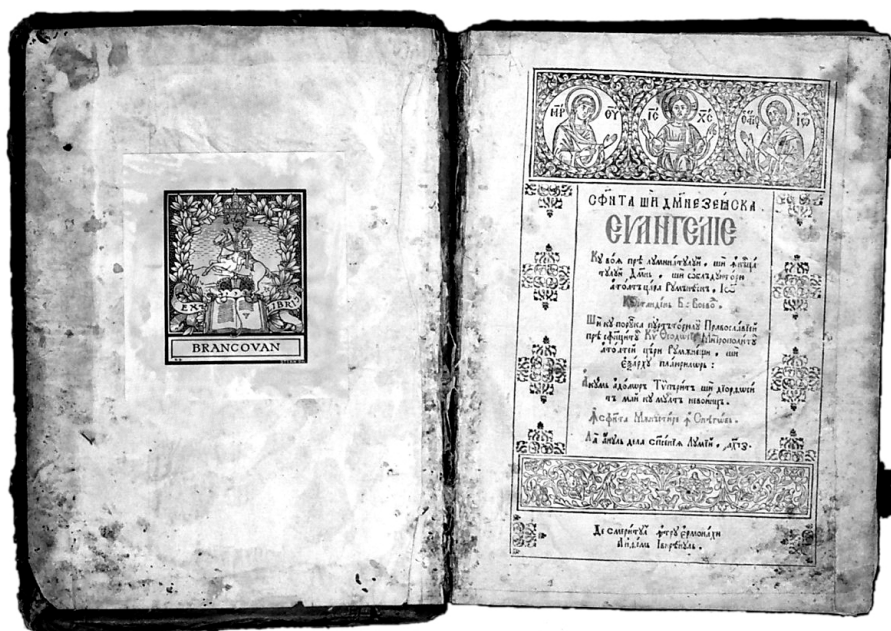

Fig. 8. *Biblia N.T. Evangelhie*, Snagov, 1697 – Foaia de titlu / Title page.

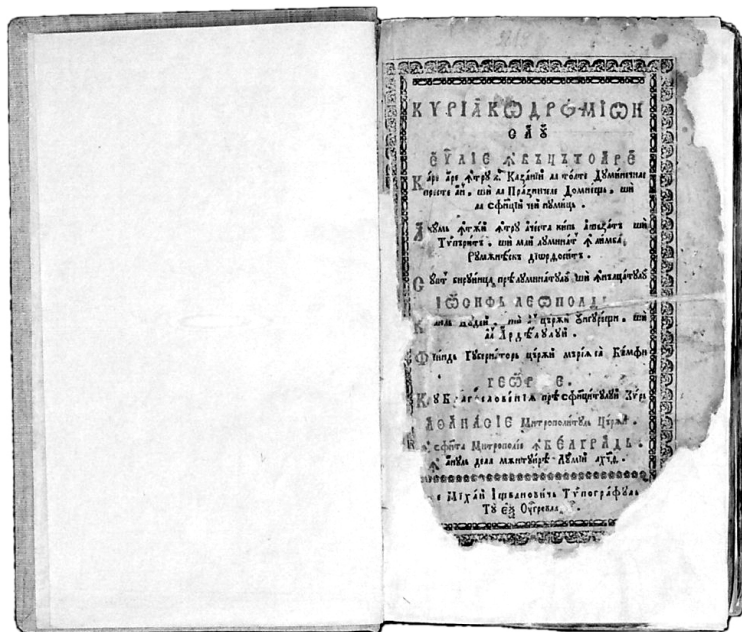

Fig. 9. Biblia N.T. Evanghelie, Bălgrad, 1699 – Foaia de titlu / Title page.

Fig. 10. Triod, Buzău, 1700 – Foaia de titlu / Title page.

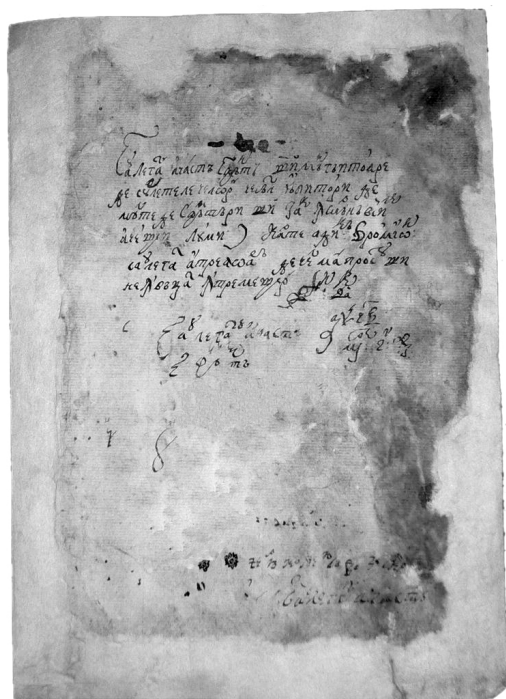

Fig. 11. *Biblia N.T. Evanghelie*, București, 1732 – Înseninare cu privire la legarea cărții / Note on book binding.

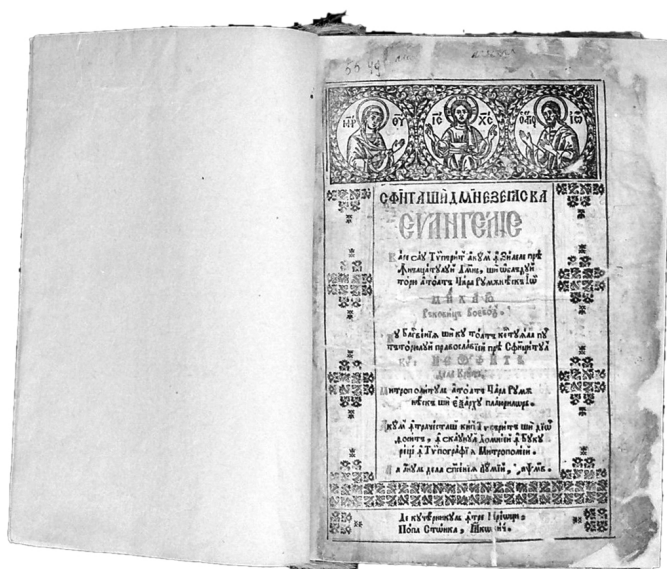

Fig. 12. *Biblia N.T. Evanghelie*, București, 1742 – Foaia de titlu / Title page.

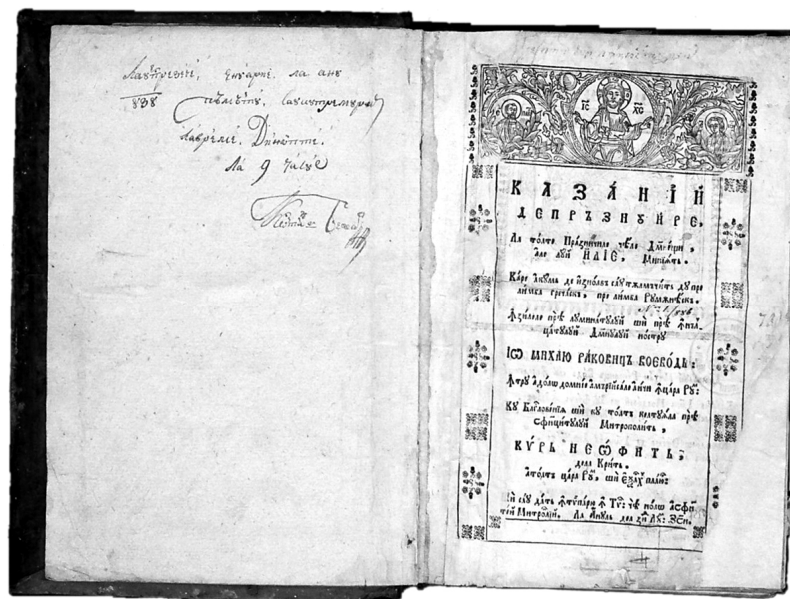

Fig. 13. Miniati Ilie, *Cazanii de prăznuire*, București, 1742 – Foaia de titlu și însemnarea despre marele cutremur din 11 ianuarie 1838 / Title page and note on the great earthquake from January 11th, 1838.

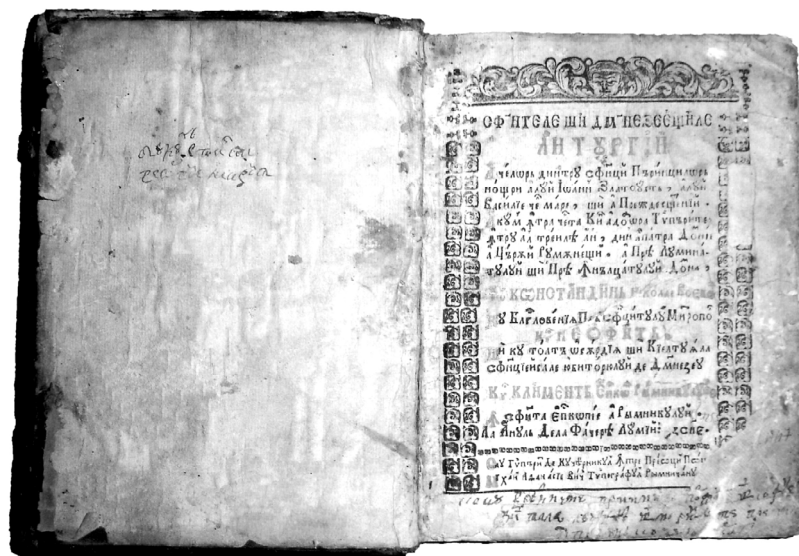

Fig. 14. *Liturghier*, Râmnic, 1747 – Foaia de titlu / Title page.

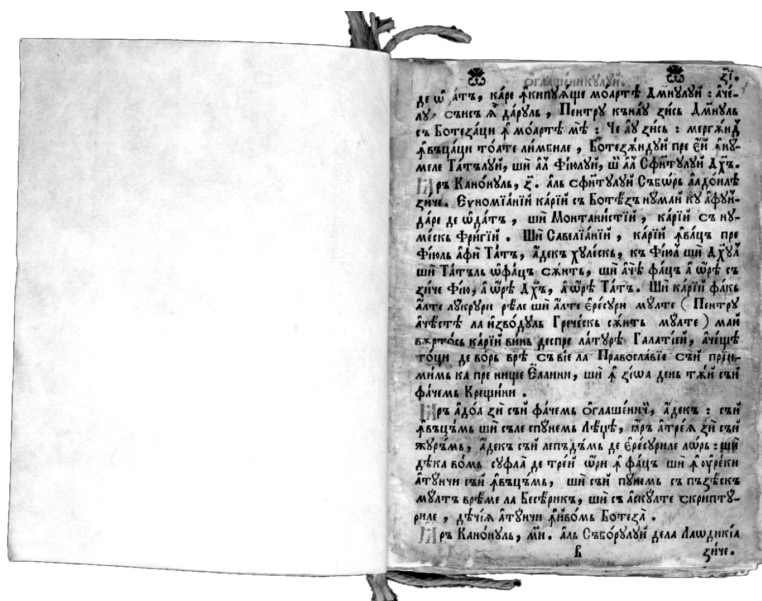

Fig. 15. Molitvenic, Buzău, 1747 – Pagina 17 / Page 17.

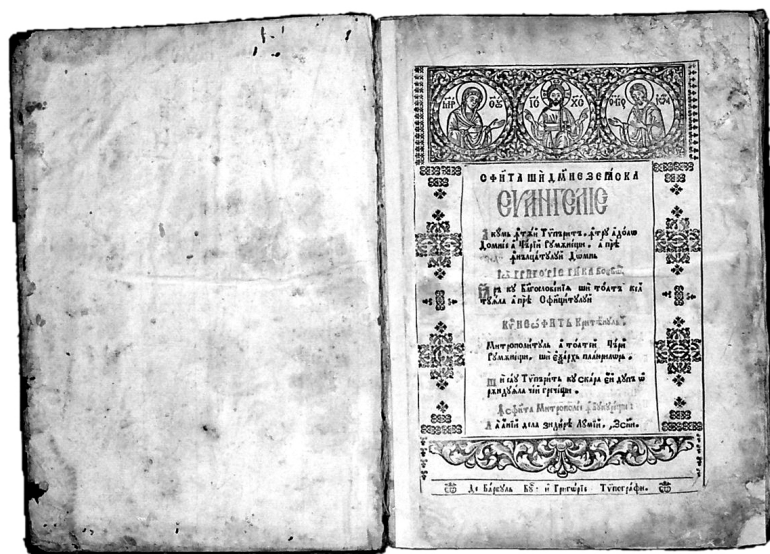

Fig. 16. Biblia N.T. Evanghelie, București, 1750 – Foaia de titlu / Title page.